

Богомил
Райнов

Български
писател

ЧЕРНИТЕ ЛЕБЕДИ

БОГОМИЛ РАЙНОВ

ЧЕРНИТЕ ЛЕБЕДИ

chitanka.info

ПЕТЪК

Денят започна съвсем нормално, сиреч зле.

Всъщност, преди да иззвъни будилникът, нещата не вървяха чак тъй зле, но това още не бе денят, а здрачното пространство на просъницата, смътната ничия земя между нощта и деня. Нощта с кошмарите си и денят с неприятностите.

Кошмарите я водеха из мрачни, студени и глухи преддверия, дето възнесе пред огромни плътно затворени врати. Или безкрайни стръмнини, по които напразно се опитваше да възлиза, защото почвата се свличаше под нозете ѝ, а бодливи храсти я обгръщаха и дърпаха назад. Или някаква тъмна бездънна пропаст, над която искаше да премине и в която ненадейно рухваше, за да пада, пада, пада, чак до острата тръпка на събуждането.

Сетне отново се унасяше и мрачините постепенно избледняваха, и оловните и нозе, каквито са нозете ни във всеки кошмар, постепенно олекваха, и тя се озоваваше в синьо и ведро пространство и плуваше бавно по течението на топли ветрове, които звучаха като далечна музика. А после зазвъняваше будилникът.

Звънът бе остър и настойчив, нахален като всяка реалност и неотменим като новия ден. Без Да отваря очи, Виолета протягаше ръка и спираше механизма, но синьото на просъницата се бе вече разсеяло. Опитваше се да го върне, макар и още само за миг, ала през полуспуснатите клепачи проникваше не синьото, а някакъв зеленикав здрач или някаква кафяво-червена мрачина.

Зеленикав здрач или кафява мрачина — това зависеше от завесите. Ако на прозореца бе спусната само зелената тюлена завеса, в стаята бе по-светло и туй означаваше, че Мими вече е станала. Ако в помещението бе още кафяво-червеният мрак, значи Мими не бе вдигнала плътното перде с големи есенни листа и още спеше.

Въпреки слабостта си към светлите тонове Виолета предпочиташе в тия мигове мрачината. Когато Мими още не е станала, тогава и топлата вода в банята още не е изразходвана. Но този път

светлината на утрото вече проникваше през зеления тюл, а отгътък се чуваше плиськът на душа и свиренето на водопроводната тръба.

— Теменужке, ти още ли се излежаваш? Ставай да се миеш — рече наставнически Мими, като влезе, загърната в бялата хавлия и увенчана с найлоновата шапка, призвана да пази косите ѝ от струите.

Тя прекоси безшумно зеления здрач на студиото, сякаш витаеше в дълбините на езеро, и остави подире си дъх на влага и на тоалетен сапун. Виолета отметна одеялото, стана и машинално се отправи към банята.

Това, което им служеше за баня, бе почти с размерите на телефонна кабина, в чиято теснотия все пак бяха събрани душът, умивалникът, бойлерът и лавичката с тоалетни принадлежности.

Топлата вода на бойлера естествено бе вече източена. Добре, че Мими не те изпреварва всяка заран. Изпреварва те само в случай, че предната вечер не е закъсняла с Васко в бара.

Изми се набързо с ледената вода от чешмата, избърса се набързо и като потръпваше от хлад, отиде отгътък да се облича. Чистото бельо излъхваше свежест, но бе тъй ледено, сякаш го обличаш още влажно. Дори черният пуловер не я стопли, а чакаше тя да го стопли.

— Има ли кафе? — запита Мими, която вече бе сложила съдината с вода върху котлона в нишата, изпълняваща ролята на кухня.

— Вчера купих.

Мими все още не се бе сетила да вдигне второто перде и през зеления тюл светлината на утрото продължаваше да прониква смътна и зеленикава. Все едно че стаята се намираше някъде под водата. Тиха, здрачна и доста студена вода. Почти като оная в банята.

Операцията с пускането и вдигането на пердетата бе привилегия на Мими, понеже прозорецът се намираше до нейното легло. Според Виолета тюлената завеса бе напълно достатъчна, но Мими държеше да поставят и другата, с есенните цветя, за да не надничат ония свраки. Свраките бяха сестрите — две стари моми, обитаващи квартирата в насрещната сграда.

— Това кафе си го взела от бакалницата... — промърмори Мими, която бе приключила с тоалета си и бе хлътнала в нишата с котлона.

— Да.

— И без да кажеш „да“, е ясно: просто вони на бакалница, на сапун за пране, на свинска мас, на чер пипер, на всичко, освен на кафе.

Да се носиш още в сиянието на един хубав сън и да слушаш глупости за някакво си кафе... Колко жалко, че хубавото на съня не може да се задържи, а се разсейва и стапя като дим още в първите минути на деня. Не можеш да си го разкажеш. Щом почнеш да разказваш, хубавото изчезва. Хубавото се сънува, а не се разказва. Няма нищо за разказване. Едно синьо пространство, необятно и нежносиньо, изпълнено с топла светлина. И ти плуваш из пространството, сякаш понесена от мудното течение на някакъв полъх, един полъх-мелодия, един полъх от звуци и светлина.

— Не знам изобщо да го прием ли той буламач — рече Мими, като сваляше съдината от котлона. — Нищо, поне ще се сгреем...

Изпиха го, разбира се. И тъй като ставаше дума за сгриване, стигна се и до въпроса за печката. Мими бе занесла още преди две седмици електрическата печка на поправка и всеки ден минаваше да види дали е готова, но печката все още не беше готова.

— Вчера пък ми казаха, че трябвало да се сложи цял нов реотан, а в момента нямало реотани — рече Мими.

И понеже Виолета мълчеше, добави:

— Какво мълчиш?... Като че тия неща теб не те засягат...

Тя отдавна бе свикнала с мълчанията на приятелката си и ако днес това я дразнеше, то бе просто защото днес всичко я дразнеше. Виолета имаше обичай да разговаря главно наум и да коментира само наум. Не че се държеше съвсем като глухоняма, но репликите ѝ се ограничаваха предимно с „да“, „не“, „възможно е“ и „както желаш“.

— Най-добре да купим нова печка — благоволи тя все пак да каже.

— Няма да купим нова печка, та ако ще и да мръзнем цяла зима — възрази Мигли. — Ще даваме петнайсет лева за нова, когато един реотан струва три лева.

„Петнайсет лева... Като седнете с Васко в ресторанта, изпивате и по повече“ — помисли Виолета, ала премълча.

За сметка на туй звънецът се обади. Беше инкасаторката за електричеството.

— Осем лева и трийсет и две стотинки — обяви тя, като застана на прага с разписките в ръка.

— Защо толкова много? — учуди се Мими, която бе станала да отвори.

— Вие по-добре трябва да знаете защо... — избъбри сухо инкасаторката.

— Теменужке, виж имаш ли в чантата достатъчно пари — извика Мими, макар отлично да знаеше колко пари има в чантата.

— Имам само два лева...

— Имаме само два лева — предаде Мими на инкасаторката.

— Тогава ще спра тока.

— Е, ще спирате тока... Утре ще платим...

— Добре, но ако не платите, да знаете, че ще прибера бушоните. Аз и вчера идвах.

— Досадница такава — изръмжа Мими, след като я отпрати. — И вчера идвала... Като че ли работата ни е само да киснем в квартирата и да чакаме инкасатори.

Тя погледна часовника си и обяви:

— Хайде да тръгваме. Ще имаме време да се отбием до „Ален мак“.

— По-добре да разтребим...

— Не съм настроена за разтребване. После ще разтребваме. Сега ми трябва само още едно кафе... ама истинско.

Виолета стана покорно и откачи от закачалката тъмносиньото си манто, едно старо манто, още от времето на последното ѝ повишение. И додето се обличаше, неволно оглеждаше неразборията в студиото — масата с остатъците от снощната вечеря, пръснатите насам-натам дрехи, неоправените кревати. Трябва да се смени и бельото, и тази засечена от пране калъфка на възглавницата с онуй голямо жълтеникаво петно отляво. Защото разтребването, както винаги, Мими ще го предостави на тебе.

В „Ален мак“ — новата кафе-сладкарница до новия хотел — завариха две маси, заети с колеги, с които Мими поддържаше само сухо-служебни отношения. Затова пък на една трета маса седеше и скучаеше пред вече изпитото си кафе Таня.

— Госпожиците пак са се успали — установи тя, когато двете приятелки се настаниха насреща ѝ.

Вместо да отговори, Мими вдигна към сервитьорката два пръста — знака на победата, но изразяващ в случая съвсем прозаичното нареждане „две кафета“.

— Май не си в настроение — подхвърли Таня.

— Нищо, ти ще ме развеселиш.

— Нямах представа как позна. Олга вчера се е повредила. Навяхнала си крака.

— Че кой я кара да стъпва накриво — промърмори Мими. — Кому е нужно.

— Излязла е от строя поне за две седмици — уточни Таня.

— Добре де, чух. Да не искаш да й нося цветя.

Олга беше примабалерината на операта и Мими не можеше да я търпи.

— Ти днес наистина бавно загреваш — въздъхна Таня. — Ще дадат на тебе ролята, не разбираш ли!

— Вятър! По-скоро ще снемат спектакъла.

— Няма как да го снемат.

Келнерката донесе кафетата, прибра дребните монети, които Мими вече бе приготвила, и се отдалечи.

— Няма как да го снемат — повтори Таня. — Всичко е продадено, а на туй отгоре ще присъствуват и големци от София с някаква чужда делегация.

— Тяхна си работа — забеляза нехайно Мими, като палеше цигара.

— Ама днес наистина карбураторът ти нещо не е в ред — извика Таня. — Най-последно и ти ще станеш Одета-Одилия, не загреваш ли!

Мими сръбна шумно от кафето, сетне дръпна порция дим, сви пълните си устни, сякаш се готвеше за целувка, и бавно издиша струята.

— Много важно. На времето, когато мечтаех за тая роля, никой не ми я даваше. А сега, дали ще ми я дадат, или не... много важно.

— Е, не се преструвай де. Ще получиш такава роля и няма да се радваш... Ще кажеш „не я искам“, нали, „дайте я на Маргаритка“.

Маргаритка беше Виолета. Само че Мими й викаше Теменужка под предлог, че трябва да се избягват чуждиците, а Таня я наричаше Маргаритка, за да не й вика Теменужка.

— Точно така — кимна Мими. — Ако изобщо се решат да ми дадат ролята, веднага ще я отстъпя на Теменужка. Тя поне ще се радва. Нали призванието ни е да носим радост.

— Ще те пита тебе някой... — рече Таня.

Естествено, че никой няма да я пита. Ролите в балета не ги раздава Мими, дори да допуснем, че е готова да ѝ отстъпи Одета-Одилия, което не е чак толкова сигурно. Мими бе получила още преди години тая роля във втория състав, а Виолета — в третия, но това бе само на книга, защото Олга не допускаше друг да се яви в тая роля и за проклетия нито веднъж не се разболя, така че изобщо не дойде ред на втория състав, без да говорим за третия.

Ролите не ги раздаваше Мими и съвсем проблематично бе дали и самата Мими ще получи ролята. Но Виолета не успяваше да отмахне от главата си мисълта за Одета-Одилия и тази мисъл я занимаваше по целия път до операта. Когато някаква идея се загнезди у тебе, дори и да е глупава... Преди три сезона идеята съвсем не ѝ се виждаше глупава и тя с упорство репетираше ролята, но тогава бе друго, тогава бе времето на големите надежди.

Те влязоха трите през входа за артисти, минаха край портиера, който говореше с някого за нещо си по телефона и дори не ги погледна, и пое по неугледната стълба с изтрити стъпала към първия етаж. Дворецът на Терпсихора. Тази неприветност на коридори и съблекални, тоя мирис на застоял тютюнев дим и на пот, и на козметични препарати, тоя дъх на задкулисие. Бляскавата мантия на театъра, обърната с хастара навън. Един евтин и износен хастар, закърпен тук-там как де е, също като старото трико на Виолета. Стените, боядисани със сива боя, като казармено помещение, нечистият и скърцащ под, червените противопожарни апарати, неколцината балетисти, застанали на мястото за пушене, сиреч край плювалника в дъното на коридора.

В съблекалнята бе топло. Колкото да не ти тракат зъбите. Няколко балерини вече се готвеха за екзерсиса. Виолета се настани на мястото си и впери замислен поглед пред себе си. „Пред себе си“ — това бе огледалото и в него — нейното лице. Едно бледо лице, върху което големите сиви очи изглеждаха още по-големи. Когато си тъй бледа и слаба, хората казват, че си фина. Казват го тия, на които си симпатична. Другите твърдят, че приличаш на самата смърт.

Тази мисъл за Одета-Одилия все още я човъркаше. За да я забрави, тя разтвори чантата и започна акуратно да вади принадлежностите си — черното майо, трикото с телесен цвят, палците, ширита, с който прибираще косите си, — додето в чантата

остана само сивото плюшено кученце. Кученцето винаги си стоеше в чантата, защото ролята му беше да носи щастие — поне то си имаше запазена роля.

Все тъй акуратно и бавно младата жена започна да смъква дрехите си. Както казва Мими, в тази наша професия половината време минава в събличане и обличане. Навлече трикото, това, закърпеното, а сетне и майото. Имаше в куфара ново трико, но денят, в който го сложи, се бе оказал неприятен ден, значително по-неприятен от обичайното, и тя реши, че с новото трико не й върви. Затуй продължаваше да носи старото. То пък със старото й вървеше, че да пукнеш.

Зае се да обува палците възможно по-съсредоточено, ала мисълта за ролята все тъй кръжеше в главата й. Тя продължи да кръжи и покъсно в залата, когато почна екзерсисът. В тези сиви зарани вечерното многозвучие на оркестъра се заменяше от зле акордираното пиано, което механично повтаряше и преповтаряше своите тактове, сякаш акомпанираше сеанс по утринна гимнастика. И всички тия същества, които вечер на сцената приемаха образите на принцеси и нимфи, сега се движеха по сухите правила на стъпките с унили неподвижни лица, облечени как да е, в стари трика, разнищени калци и майо в какъв да е цвят.

Колко много проза и прозаична суетня и прозаични усилия, за да се получи малко поезия, само два часа поезия в онази там стая с трите стени. Но тази сутрин подобни мисли не я занимаваха. Върху запушения от непрогледни мъгли хоризонт се бе появила малка светлинка. Светлинка или надежда за светлинка, или дори илюзия за светлинка, каквото ще да е там, обаче не можеше да сподави внезапно възникналата тръпка на радостно предчувствие.

— Но, Виолета, какво ви е днес? — стресна я сухият глас на педагожката. — Вие в течение на една минута ми правите три грешки.

За педагожката строгият тон и острите реплики си бяха в реда на нещата. Затуй някои като Мими не можеха да я понасят.

— Какво й се сърдиш? — забеляза веднъж Таня. — Не виждаш ли, че жената кара критична възраст.

— У нея критичната възраст се простира върху целия й живот — отвърна Мими.

А сетне погледна Виолета и добави:

— И все пак, Теменужке, ние с тебе двете сме най-добри в целия състав. Това е толкова ясно, че няма накъде повече.

— Ясно, от какво? — запита Таня.

— Ами даже и от това, че педагожката само на нас двете не прави бележки.

Педагожката наистина никога не правеше бележки на Мими. Не защото не забелязваше грешките ѝ, а защото отказваше да забележи присъствието ѝ. Това бе почнало още преди две години. Педагожката ѝ се бе сопнала за нещо, а Мими бе отвърнала на сопването с озъбване. Ръководителката с израз на ненакърнимо достойнство бе замълчала. И продължаваше да мълчи до днес.

Виолета също бе пощадена от бележки, макар и по друга причина. Изпълняваше всичко както трябва... Или поне бе ясно, че го изпълнява до предела на възможностите си. Излизаше от кожата си, за да постигне предела. Но не и тази заран.

Упражненията бяха приключили и балерините се бяха върнали в съблекалнята, когато прислужницата подаде глава през вратата, за да обяви:

— Виолета! Викат ви!

„Предчувствието.“ Тя изтича навън, както си бе по майо, и прислужницата и кимна към стаята на администратора. Човекът, който седеше в стаята, на свой ред и кимна към поставената на бюрото телефонна слушалка.

— Ало... Виолета, чуваш ли ме? Тук е леля ти... — разнесе се в мембраната познат глас.

Налагаше се да потвърди, че чува.

— Баща ти не е никак добре... Прединфарктно състояние... Прибра се от болницата, но ако можеш дойдеш поне за седмица...

Тя вече бе готова с едносричния си отговор, но фразата се прекъсна, сякаш някой бе издърпал слушалката от ръката на лелята, и малко по-късно се раздаде гласът на баща ѝ:

— Виолета? Леля ти, както винаги, леко драматизира. Кризата вече се размина. Ще се радвам да дойдеш, разбира се, но съобразявай се с работата си.

— Ще дойда... Тръгвам довечера... освен ако...

Тя погледна неловко към човека, забил очи в книгата и очакващ да го оставят на спокойствие.

— Какво „ако“? — запита баща ѝ.

— Нещо сериозно... — отвърна Виолета неопределено, като отново хвърли поглед към човека зад бюрото.

— Роля? — запита отново баща ѝ, понеже те двамата се разбираха с половин дума.

— Да.

— Тогава няма изобщо да идваш.

— Не, ще дойда. Искам... непременно... Веднага след това, ако стане изобщо.

— Да, но само след това. И щом получиш ролята, веднага се обади. Знаеш, че за мене тоя въпрос не е без значение.

Знаеше, естествено. И ако в момента предпочиташе ролята пред свиждането с баща си, то бе не само заради себе си, а и заради него. Една хубава новина щеше да му повлиява по-добре от всякакви медикаменти.

После, когато вече се бе върнала в съблекалнята, съобрази със закъснение, че ако леля ѝ е надала фалшива тревога, то тревогата, която самата тя бе надала, можеше да се окаже още по-фалшива. Очаквала роля. На какво основание? Както винаги — на основание на един мираж. И вероятно с едничкия резултат още веднъж да причини огорчение на баща си. Наистина чудесни грижи за един болен човек.

Баща ѝ все още заемаше голяма част от нейните мисли, включително и от ония, посветени на изкуството. Той и майка ѝ бяха също хора на изкуството и заедно бяха поели по стръмния път още от годините на академията. Само че майката по чисто житейски съображения бе постъпила като учителка по пеене в гимназията, съвсем временно, разбира се, но това временно постепенно се бе разтягало и тя си бе останала учителка, докато бащата с упорство бе продължил по пътя на изкуството и бе изминал доста голямо разстояние, за да стигне до ранга на солист в оркестъра на операта.

Отначало в нейния детски свят имаше място главно за майката, защото бе по-добрата и защото присъствуваше във всекидневието ѝ, додето бащата беше все на репетиции, а ако не беше на репетиции, свиреше затворен в спалнята, а ако не свиреше, седеше в кафенето на операта с колеги.

В тия ранни години Виолета нямаше нищо против баща ѝ да седи в кафенето и изобщо някъде по-далеч, защото когато бе при нея,

или не я забелязваше, или се ограничаваше с назидателни напътствия. Дали бе станал педант от виране в диезите и бемолите, или си бе такъв от рождение, но той бе човек на реда, а хората на реда, както е известно, поддържат връзка с околните главно посредством отегчителни наставления — „не слагай това там“, „прибери си тетрадките“, „защо си запалила радиото, като ще седиш в кухнята“.

Слаб, леко прегърбен и навъсен, той правеше впечатление на строг човек. Може би това се дължеше просто на двете отвесни бръчки между веждите, получени от напрегнато виране в диезите и бемолите, но в тия години Виолета го бе запомнила най-вече с неговата неприветливост, мълчаливост и тежка тютюнева миризма.

В началото тя обичаше само майка си, ала това начало не трая дълго и тя бе само на девет години, когато майката умря, отиде си на шега от един банален грип плюс бронхопневмонията и ги остави двамата да се оправят, както могат.

— Леля ти е готова да те вземе при себе си — бе казал баща ѝ няколко дни по-късно — учиш заедно с Росица и изобщо няма да се чувствуваш сама.

Тя обаче не изпитваше никакви симпатии към лелята, а още по-малко към братовчедка си.

— Не искам при леля... Искам да остана при тебе...

Дали този израз на привързаност го бе трогнал, или едва сега осъзнаваше реалното присъствие на Виолета в живота си, но бащата бе приел трудната мисия да се грижи освен за цигулката и за още едно също тъй крехко нещо, като това дете.

Какъвто си бе педант, той разпредели акуратно между двамата домашните задължения — разтребването, готвенето, миенето на чинии, изобщо всичко, чак до изхвърлянето на сметта. И бъдещето на Виолета в това старо усойно апартаментче заплашваше да бъде също тъй тягостно, както сред еснафския уют на лелината къща. Но бащата навярно бе усетил, че момичето се нуждае и от малко топлота, а вероятно и сам се нуждаеше да прехвърли върху някого обичта към починалата съпруга, защото формалните грижи на сухия педант неусетно преминаха в дружба, а дружбата — в привързаност, една привързаност, която с времето доби дори оттенък на болезненост. Когато бе свободен, той помагаше на Виолета в домашните, а когато тя бе свободна от домашни, я водеше със себе си на репетиции, мъкнеше

я в кафенето и излизаше вечер за представление само след като ѝ повтореше целия репертоар от предпазни наставления, включително и тия да не отваря, ако някой звъни, и какво да прави, в случай че в къщата избухне пожар.

Той я мъкнеше със себе си, за да не се усеща сама, и по тоя начин заменяше самотата ѝ с отегчение, но тя постепенно свикна да дреме на репетициите в най-далечния тъмен ъгъл на салона или да яде бавно сладоледа си, додето баща ѝ обсъждаше с колегите качествата и най-вече недостатъците на новия диригент. Изобщо свикна с отегчението и то се превърна в част от обичайното всекидневие. И после, ако не беше отегчението, нямаше да дойде озарението.

То бе дошло по време на една генерална репетиция. До този момент баща ѝ не бе я водил на генерална репетиция и затова, като излизаха от къщи, я предупреди, че сега ще види истинско представление, почти истинско, с декори, костюми и прожектори.

— А коя е операта? — бе запитала Виолета, тъй като бащата бе пропуснал да уточни тая подробност.

— Не е опера. Това е един балет. Казва се „Лебедово езеро“.

И ето, тя седеше в полутъмния салон, не в обичайния си далечен ъгъл, а в една от ложите, дето баща ѝ я бе настанил, за да вижда по-добре, и когато под замиращите звуци на тържествената и някак скръбна интродукция завесата бавно се вдигна, детето усети нещо като замайване.

Това вдигане на завесата бе също като раздиплянето на тъмни облаци, зад които ненадейно засиява лазурът на небето. Все едно че надзърташ внезапно в един друг свят, чието съществуване до тоя миг не си подозирал. И тоя друг свят събужда у тебе също един друг свят, който изобщо не си предполагал, че носиш у себе си.

Това бе озарението. Странната неземна светлина, прииждаща от света на красотата, за да съгрее и съживи малкото зрънце красота, което всички носим у себе си. Свито в тъмната ложа и приковало очи към сцената, момичето усети в детското си сърчице нещо като болка. Защото когато сърцето е било дълго атрофирано за красотата, то се събужда за красотата с нещо като болка.

Трябваше да мине известно време и красотата да стигне до второ действие, за да може смайването да отстъпи място на копнежа. А там на сцената, в нежното зелено сияние на невидимите прожектори и на

фона на меланхоличните зелени дървеса, кръжаха, срещаха се и се отдръпваха, сякаш носени от полъха на музиката, леки бели фигурки, съвсем леки и много бели, като късчета светлина, като нежни пеперуди от светлина, летящи сред зеленото сияние на прожекторите. И с нещо като болка детето изпита желанието да бъде не тук в тъмната лежа, а там, сред ония тъй бели и тъй леки същества, да бъде и то едно от тия същества и да се плъзга волно сред зелените сияния, носено от нежния полъх на музиката. Това бе озарението. — Татко, не можеш ли да ме заведеш и на премиерата? — бе запитала Виолета, след като се бяха прибрали в къщи.

— Ами че премиерата ще бъде същото, каквото беше и репетицията. Разликата е само в салона, детето ми. Сега е празен, а тогава ще бъде пълен.

Не, нямаше как да я заведе на премиерата. Затова пък я заведе на следващия спектакъл, а сетне и на по-следващия. С две думи, налагаше се да я води винаги, когато даваха „Лебедово езеро“, и ако се опитваше да я остави в къщи под предлог, че утре има училище и трябва да се наспи, ставаше цяла история, макар иначе Виолета да бе кротко дете.

Сетне, един ден, докато бяха заети с обичайния обед — кренвирши и салатата от домати, понеже кренвиршите се приготвяха най-бързо, а салатата също не беше проблем, — детето събра смелост и произнесе тихо, сякаш доверяваше някаква плаха изповед:

— Татко, искам да стана балерина.

— Очаквах вече да чуя тази декларация — промърмори бащата.

После добави сговорчиво:

— Щом искаш, стани!

— А как се става балерина?

— Ами както всичко друго: готвиш се, учиш... Даваш пот и прибираш опит. Нали го знаеш балетното училище.

— Но всяко момиче ли може да влезе в училището?

— Е, всяко не може. Има приеман изпит. Ако те харесат, взимат те, ако не — „да дойде следващата“.

До това време тя бе водила едно почти сънно съществуване, запълнено с не особено приятни или не съвсем неприятни неща — домашните упражнения, миенето на съдовете, сладоледа в кафенето, подир който следваше скучното очакване да приключи разговорът и да си тръгнат.

— Защо го тътриш постоянно със себе си това дете и го отегчаваш? — подхвърли веднъж един от приятелите на баща ѝ.

— Ти пък откъде знаеш, че се отегчава?

— А! Много трудно е да се разбере... — отвърна приятелят.

И за по-голяма нагледност запита:

— Виолетке, отегчаваш ли се много, мойто момиче?

Тя вдигна колебливо големите си очи и прошепна:

— Не се отегчавам... много.

След което на масата кой знае защо избухна смях.

— Какво се смееш? — промърмори баща ѝ. — Подвеждаш детето с йезуитски въпроси, а после се смееш.

Сега тя вече не скучаеше. Където и да се намираше, не скучаеше. Дори в кафенето. Защото вече си имаше своя цел и своя мечта и можеше да я раздипля до безкрай тая мечта и макар мечтата да беше все същата, но непрекъснато се менеше, добиваше нови форми и нови цветове и нова притегателност.

Тя бе запомнила добре тази есен, есента на първото щастие. Валеше много дъжд и имаше много представления на „Лебедово езеро“, понеже спектакълът бе нов и тя тръгваше под дъжда привечер с баща си към операта и баща ѝ стискаше в дясната ръка кутията с цигулката под шлифера си, като че носеше бебе, а с лявата водеше Виолета и тя имаше чувството, че я е повел по тая улица на здрача и дъждовете, за да я изведе към оная ведра и светла страна, където всяко движение е хармония и всеки полъх е музика.

Веднъж в кафенето един от приятелите на баща ѝ кой знае защо бе нарекъл тая светла страна „царство на красивата илюзия“.

— Татко, защо „илюзия“? — запита тя по-късно, когато си тръгнаха.

— Защото толкова му е акълът — отвърна баща ѝ. — Всъщност, не акълът, а възможностите — Дали изкуството ще го усещаш като илюзия, или като истина, туй зависи само от тебе, детето ми. И ако го усещаш като илюзия, за това изкуството не носи никаква вина.

Това бе първият техен разговор на тема изкуство, една бегла реплика сред навалищата хора, тръгнали да пазаруват под ръмязия есенен дъжд. Първият разговор между толкова много други, които тепърва щяха да последват. И може би защото бе първият, тя не разбра напълно думите на баща си, но бе убедена, че е прав, и се радваше, че

изкуството не е илюзия, а истина. Той беше винаги прав. За щастие или за нещастие.

Щастието бе започнало да я спохожда често по онова време. Най-напред с оная генерална репетиция. После с изненадата на новогодишната вечер. Те бяха се приготвили да я посрещат само двамата с баща си, понеже и двамата не искаха да вървят при лелята, а другаде нямаше къде да отидат. Бяха постлали масата с новата покривка и бяха се потрудили да заменят кренвиршите с печено пиле. И Виолета тъкмо бе отишла в кухнята да донесе тавичката с пилето, когато чу музиката.

Отпърво помисли, че баща ѝ е пуснал радиото, но когато влезе в стаята, видя, че радиото не свети. Звуците идваха от отворената врата на спалнята и детето забърза натам с тавичката в ръце и още от прага съзря грамофона, от чиято импозантна пластмасова кутия се носеха първите тихи тактове на интродукцията.

— О, татко...

За третото щастие трябваше най-дълго да чака. То дойде едва през лятото и беше най-големият ѝ празник. Приеха я в балетното училище. Подир толкова страхове. И толкова безсънни нощи.

Беше отишла заедно с баща си да види списъците и той я чакаше, застанал настрана, за да не се блъска в навалищата и да не дава вид, че чак толкова се вълнува, но естествено се вълнуваше и когато тя се затича към него със светнало лице, достатъчно ясно издаващо голямата новина, той я прегърна и я вдигна на ръце, понеже, макар и десетгодишна, още бе съвсем дребничка, и я целуна по бузата.

Той се вълнуваше не като нея, а посвоему и нейната мечта неусетно бе взела да става негова мечта, ала тя едва по-късно го разбра. Тази нейна мечта бе всъщност продължение на неговата, защото и той самият бе копнял от младини за голямото изкуство и макар да бе възприел за удобство вида на човек, доволен от постигнатото, но вътре в себе си съвсем не бе доволен и знаеше много добре, че не е станал нищо повече от един солист от средно качество и ето че сега изведнъж му се бе явила рядката възможност да продължи към голямата цел през разстоянието на един друг живот, на нейния живот, и да зърне макар и отдалеч детето си, издигнало се до ония висоти, които за самия него бяха останали непостижими.

Той я бе кръстил Виолета поради слабостта си от младежки години към „Травиата“, но вероятно не бе му и хрумвало, че дъщеря му ще има някакви други допирни точки с изкуството освен това оперно име. А ето че изведнъж работата бе взела да става сериозна.

— Е, значи вече сме готови за балета? — бе запитал той още същата вечер.

Тя само бе кимнала.

— А също и за успехите, за аплодисментите и славата?

Тя само бе свела очи. Не бе дръзвала да говори с никого за мечтите си, дори и с него.

Той я погледна замислено, сетне додаде:

— Но готова ли си за изпитанията, за мъките и за подвига?

Патетизмът на това възклицание ѝ се видя донейде смешен.

— Но, татко, аз не отивам на бой...

— Да, разбира се. Обаче да не мислиш, че това, което те чака, е много по-леко? Боят започва и приключва, падаш или побеждаваш, и толкова. А на тебе ти предстои по-дълга екскурзия и с по-далечна цел. Насочила си се към изкуството... А как ще стигнеш до него? Не можеш да стигнеш до изкуството без подвига. Пътят до изкуството, това е подвигът.

До тоя момент тя съвсем не бе готова за такъв героичен поход, какъвто беше според баща ѝ въпросната екскурзия. Мислеше, че е тръгнала не към изпитания, а към вълшебното царство на красотата. Но понеже бе свикнала да вярва на баща си, реши да се приготви и за подвизи. Той сам ѝ помагаше, доколкото можеше, и се опита през летните месеци да обогати музикалната ѝ култура в границите на възможното. Като цигулар, свикнал да възприема спектаклите от низините на оркестъра, той горкият си мислеше, че балетът е пак музика, само че с движения, и че важното е да усещаш добре музиката, а останалото са подробности на изпълнението.

— Балетът в края на краищата е също музика — повтаряше той. — Транскрипция на музиката в движения, нищо повече.

Виолета не знаеше какво точно значи „транскрипция“, но още щом тръгна на училище, разбра, че в тая дума са събрани невероятни трудности. Добре, че беше се приготвила вече за подвига. Защото мъките и разочарованията дойдоха още с първите упражнения.

Представяла си бе, че ще почнат просто да танцуват. А вместо танци почнаха позициите. Позициите — тая мъка и това отегчение. Особено при такъв дребнав наставник като ръководителя им. Няма как, мислеше си тя, позициите, това е подвигът. Ще трябва да се минат позициите, за да се стигне до изкуството.

Но отвъд позициите съвсем не се разкриваха светлите простори на изкуството. Издигаха се нови неприветни и каменисти стръмнини, по които трябваше да пълзиш, капнала от умора — стръмнините на следващите упражнения, зад които също я чакаше не изкуството, а други упражнения, подир които естествено следваха пак упражнения.

Ала тя продължаваше да пълзи, вече достатъчно заякнала не само от упражненията, а и от напътствията на баща си, който ѝ бе обяснил, че подвигът не е еднократна постъпка, а неизменно всекидневие и то ще си остане всекидневие дори и тогава, когато тя прекоси тягостната територия на упражненията или плаца на единичното обучение, както бащата се изразяваше, забравяйки, че говори с момиче. Да, най-сериозната част на подвига именно тогава ще започне, когато от плаца на единичното обучение преминеш вече на самия фронт, искам да кажа, на сцената...

— ... И ще продължи, додето стана примабалерина — подсказваше тя.

— Не. Ще продължи, додето отидеш в пенсия. Макар че с пенсията ще дойде ред за нов подвиг. Подвигът на отдръпването и примирението.

И за да не бъде все пак перспективата чак тъй мрачна, добавяше:

— Е, разбира се, когато добиеш опит и умение, нещата няма да вървят толкова тягостно. Макар че колкото повече нарастват възможностите, толкова повече нарастват и трудностите. На новака му е тежко да прескача ниските препятствия, но на шампиона не му е по-леко, защото неговите препятствия са далеч по-високи. И все пак тук вече ще има не само мъка, а и наслада, не само подвизи, а и победи.

И с вярата в тия бъдни победи тя продължаваше да крачи по каменистите стръмнини и акуратно да минава през всички етапи на упражненията и покорно да приема умората на всеки етап като част от големия подвиг. Гран батман жете — това беше част от подвига, и гран сисон уверт — също, и гран фуете ефасе — тоже. За да понася по-лесно неприятностите, тя бе добила навика да включва в подвига не

само упражненията, но и всички други делнични грижи, съперничеството и сплетните в училище, следобедните домашни упражнения, самотата през дългите вечери, когато бащата бе на работа, висенето по бакалниците и отегчителната процедура на готвенето, понеже само с балет и музика не се живее и тоя свят така е устроен, че освен да танцуваш, трябва да миеш чиниите и да изхвърляш боклука.

Тя не питаше баща си какво му е донесъл подвигът на него лично. Това би било жестоко, защото явно не бе му донесъл нищо. Жестоко и излишно, тъй като отговорът ѝ бе вече известен. Бедата бе в туй, че беше почнал твърде късно. Една случайна среща с изкуството, от която се ражда голямата младежка мечта. Също като нейната среща с Лебедовото езеро и като нейната мечта. Само че при него нямаше лебедово езеро, а „Пер Гинт“ на Григ. Някакъв сантиментален филм, какво значение, подтикът не е важен. Важното е, че сред стотиците хора в салона се е намерил един, който да усети риданието на звуците като копнеж и като болка, да ги усети до такава степен, че да започне да събира лев по лев, за да си купи цигулка.

Историята ѝ бе известна до най-малки подробности. За жалост баща ѝ бе почнал да свири упражненията на Байер на такава възраст, когато вундеркиндите вече изпълняват концертите на Вивалди. Разбира се, той също бе имал своите малки успехи. Самият факт, че го бяха приели в музикалната академия, бе вече успех, ако се вземе под внимание кога и как беше почнал. И това, че бе влязъл в един голям оркестър, също беше успех. Както и че бе станал солист. Има толкова хора, които напразно мечтаят за ранга на солист.

А Виолета напредваше. По-бързо от някои и по-трудно от други, на които всичко се отдаваше лесно. И макар че на нея нищо не ѝ се отдаваше лесно, успяваше да напредва и се ожесточаваше, за да има куража да продължава нататък.

— Ще ѝ натрия носа! — бе се заканила веднъж в къщи по адрес на главната си съперница.

— Никога не прави нещо, дори и нещо добро, само за да натриеш някому носа — бе забелязал баща ѝ. — Прави го просто, защото е добро.

Тази мисъл, изглежда, отдавна го занимаваше, тъй като се отплесна в обширни разсъждения за личните амбиции и за общото благо.

— Ако се осмелиш да кажеш, че служиш на общото благо, някои хора ще те обявят за идиот или лицемер. Още по-идиотско би станало положението ти, ако добавиш, че служенето е за тебе не средство, а цел. Подобни хора смятат, че е в реда на нещата да се грижиш примерно за някакъв ненужен никому, дори и на тебе, стрък в някаква саксия, да го подкастриаш и поливаш всекидневно, но да изразходваш енергия, за да цъфти цяло едно общество, твоето общество — това им се вижда невероятно, освен в случай, че го правиш срещу заплащане.

Той замълча и я погледна, за да провери дали го следва в мислите му, сетне добави:

— Затуй най-добре спестявай си големите декларации. Но не бива да си пестиш усилията. Нито да мислиш какво ще получиш срещу тия усилия: задоволяване на амбициите, аплодисменти или пари.

Тя го следваше в мислите му, опитваше се да го следва, макар понякога да ставаше доста подробен в нравоученията. Тия разговори, които се водеха обикновено вечер, когато в операта нямаше представление, я изпълваха с кураж за следващите дни и тя продължаваше да упорства и постепенно успя да изпревари всички останали, като си казваше мислено, че няма да им натрива носа, но няма и да им отстъпи първото място.

* * *

— Забрави да ми честитиш ролята... — подхвърли Мими.

— Странно. Бях сигурна, че ще ти я дадат — отвърна Таня.

— А аз бях сигурна в обратното. И както виждаш, познах.

Мими и Виолета се бяха въртели до обяд в операта, но никой не бе ги потърсил, за да им възлага роли.

Сега трите седяха край обичайната си маса в стола на съвета, заети с обичайното първо блюдо — супа с топчета. Мими и Таня поглъщаха супата без особени церемонии, докато Виолета отбираше само месото.

— Сакън, да не затлъстееш... — промърмори Таня.

Столтът бе обширен сутерен с голи сиви стени и малки прозорчета, които, изглежда, рядко се отваряха, защото главният

отличителен белег на това оживено помещение бе миризмата. Една сложна миризма на яхнии и подправки, в която властно доминираше дъхът на пържен лук и прегоряло олио.

За да избегнат навалищата, приятелите на Виолета обикновено идваха да се хранят едва към един и половина.

Компанията по-рано наброяваше шест души, като двата пола имаха по равен брой представители, но постепенно мъжкият състав взе да намалява. Отпърво си отиде приятелят на Виолета, а после пък Таня натири своя. Остана само Васко, ала днес Васко се бе прехвърлил в ресторанта, понеже Мими му бе поръчала жив или мъртъв, но да не се връща без пари.

— Пламен е пак със своята секретарка — забеляза Таня, като отмести празната чиния и я замени с второто обичайно блюдо — винения кебап.

И понеже репликата ѝ не предизвика никаква реакция, добави:

— Не мога да разбера какви достойнства е открил в тая дунда.

— Защо трябва да открива достойнства? — рече Мими, като на свой ред посегна към второто. — На човека му е нужна съпруга, а не достойнства.

— И ти имаш една логика...

— Той, не аз! — уточни Мими. — И такива като него. Те държат на минусите, а не на достойнствата. А у тая минусите — с лопата да ги ринеш. Изобщо, идеална съпруга. Не се отличава с интелект, значи няма да го превъзхожда. Липсват и културни интереси, значи нищо няма да я отвлича от домашните задължения. Не блести с красота, значи няма голям риск да му окачат рога. Идеална съпруга.

Ако отношенията между Пламен и секретарката засягаха някого, това бяха не тия двете, а Виолета, понеже именно Пламен бе бившият приятел на Виолета. Но тя нямаше намерение да се изказва по въпроса и изглежда дори не следеше разговора, което принуди Таня да подхвърли:

— Истината е просто, че Пламен има лош вкус. Или, както ти би се изразила, не е по скумриите. Но иначе е сериозен човек. И Маргарита не биваше да го изпуска.

— Сериозните са най-калпави — възрази Мими, чието мнение обикновено се свеждаше до туй, да бъде на друго мнение. — Такъв като моя глупак, ако почне да прекалява в глупостите, има начин да му

свиеш сармите, но със сериозния не можеш излезе на глава. Той е винаги прав, а ти си винаги крива, той дава нарежданията, а ти изпълняваш...

— Ами тогава, Маргаритке, защо не опиташ и ти като нас двете с някой глупак? — обади се Таня. — Просто само така, зарад промяната. Тоя, челюстът, дето ти е хвърлил мерак, не е лошо момче...

— Няма да стане — поклати глава Мими.

— Ти защо се обаждаш? Не говоря на тебе.

— Няма да стане — повтори Мими. — Знам си аз стоката.

Те поспориха известно време върху темата ще стане ли, или няма да стане, сякаш това бе тема, засягаща главно тях двете, а не Виолета. После минаха към десерта.

Десертът се състоеше от грозде и от коментарии по адрес на примабалерината.

— Останахме си без главен лебед — обяви скръбно Мими. — Тая патка наистина сериозно се е контузила.

— Две седмици траур — допълни Таня. — Директорът и балетмайсторът се мотаят като мухи без глави.

— Ами естествено. За тях целият балет се състои само от една Олга. Щом я няма Олга, значи няма го и балета.

Виолета отдавна бе свикнала с тоя род одумвания, но в момента те ѝ прозвучаха неприятно. Едно е да злословиш срещу човека, когато му върви, а друго — когато е получил травма. Но може би Таня и Мими злословят само защото са по-откровени от тебе. И какво всъщност означава твоята мечта да получиш ролята на Олга? Какво друго, освен че очакваш да се разболеє, да си навехне крака, да излезе от строя...

Подобно на всяка звезда Олга бе заобиколена както от обожатели, така и от неприятели. Властна и суетна колкото си иска, тя се стремеше според силите си да увеличи броя на първите и да не обръща внимание на вторите. Така за няколко години бе успяла да си създаде известен антураж от влиятелни почитатели, от поклонници в града и подмазвачки в ансамбъла. Говореше се дори, че един от местните големци е бъдещият съпруг на примата, привилегия, която той дължеше не само на солидното си положение, а и на гражданското си състояние — вдовец.

Съзнанието, че има покровители и че е незаменима, ѝ даваше смелостта да се налага и да капризничи. Но понеже не бе глупава, капризничеса в границите на поносимото. Колкото до лагера на противниците, тя не се вълнуваше твърде от обидните оценки, убедена, че те са зле прикрита завист. Даже бе доволна, че предизвиква завист, като същество от особена категория, което е във всичко „най-най“.

Може и да не беше „най-най“, но бе стегната и упорита в работата и поставяше успеха си на сцената над всичко, включително и над предстоящия брачен успех с щастливия вдовец. Стилът ѝ се отличаваше с точност и завършеност на движенията, което според противниците ѝ бе израз на сухота и безличие, а също и с виртуозност в изпълнението на трудните партии, което, пак според противниците, не бе нищо повече от гол техницизъм.

Без да изпитва особени симпатии към Олга, Виолета не се числеше към лагера на враговете ѝ, както и към какъвто и да било друг лагер. Тя просто бе убедена, че ако примата е постигнала нещо, то не е от любов към изкуството, а от любов към себе си, че всичко, което прави, го прави само от суетност, от жажда за слава, та ако ще и в рамките на един окръг.

— Таничке... — рече Мими по едно време, след като темата за Олга бе изчерпана.

Таня наостри уши, защото почнеша ли Мими да си служи с умалителни, това означаваше, че ще последва молба за услуга.

— Таничке... Танюша, ще можеш ли да ми дадеш десетина лева до понеделник... Тази заран за малко не ни откачиха бушоните.

— Ако е до понеделник, да ти дам и повече. Но какъв смисъл да ти давам повече, когато Васко ще ги изпие.

— А бе ти дай, пък...

Таня откачи чантата си от стола и взе да рови за портмонето.

— Какви времена, божичко... — въздъхна Мими. — С това равноправие дотам я докарахме, та вече ние трябва да издържаме мъжете.

— Че нали равноправието те затова ни го дадоха, за да ги издържаме — отвърна Таня, като вадеше банкнотите.

Няма ли да дойдеш с нас до кафенето? — подхвърли Мими на Виолета, която вече бе станала.

— Ще се прибирам — поклати глава Виолета и си тръгна.

Откровеността изискваше да добави „искам да остана поне за малко сама“. Но ако си позволеше тая откровеност, приятелката й щеше да отвърне:

— Че ти и без туй си все сама.

За жалост не беше сама. Поне в буквалния смисъл на думата. Дори и сега, едва излязла от стола, за нея се залепи пак оня, челюстът.

Челустът се бе залепил за пръв път преди седмица, една вечер след представлението. Трябва да беше на нейна възраст или дори по-млад от нея. Затуй пък имаше вид на врял и кипял: среден ръст, плещест, наперен, целият мускули и самонадеяност, като че не бе челюст, а боксьор. Късият зелен шлифер бе широко разтворен, за да демонстрира пренебрежението му към есенния хлад и за да разкрие небрежния му шик — тъмносин пуловер с висока яка, леко износени дънки и широк кожен колан с масивна бронзова тока.

— Вие си тръгнахте? Аз пък чакам да ви изпроводя.

Тя пое из вечерната улица, без да дава вид, че е забелязала присъствието му.

— Не мислете, че искам да се натрапвам. Просто съм в същата посока — промени той леко тона, като се изравни с Виолета.

Тя продължи пътя си, а той продължи да крачи с нея.

— Уверявам ви, че съм в същата посока — повтори челюстът подир минута мълчание. — И ако подминем вашата врата, ще стигнем само след сто метра до моята... За да ви предложи едно кафе с малко коняк.

Тя все тъй мълчеше и все тъй мълча по цялото протежение на тия три улици, които разделяха операта от квартирата й. Той също мълчеше, сякаш изчерпал словесните си запаси, но когато Виолета понечи да си влезе, препречи нехайно входа с ръка:

— Така, без сбогом?

Тя и този път не каза нищо. Само равнодушно и достатъчно енергично отблъсна ръката му и се прибра.

Челустът обаче продължи да се явява и през следващите дни. Причакваше я пред входа за артисти или ако я зърнеше сама в стола, заемаше място до нея. Изобщо задиряше я упорито, както и тя упорито отказваше да забележи присъствието му.

Естествено, можеше да го отреже с достатъчна грубост, за да го унизи пред хората, но не виждаше защо трябва да го прави. Той бе

само едно от дребните отегчения на делника, толкова дребно, че дори не влизаше в подвига.

Тя излезе от стола, спря пред входа и погледна нерешително към небето, понеже бе почнало да ръми. Безцветно есенно небе, тъй равно и безцветно, сякаш времето е спряло. Разтвори чадърчето и пое към къщи.

— Ще позволите ли да си подслоня дясното рамо? — запита челистът, като изравни крачки с нея.

Никакъв отговор.

— Много мило, че идвате без приятелките си — продължи той, без да се смуцава от мълчанието ѝ. — По принцип нямам нищо против тях, но днес бих искал да ви кажа нещо насаме.

Виолета не му обърна внимание. Дори не опита да ускори ход, за да се измъкне. Защо трябва да ускорява ход. Това леке-оркестрант просто не съществуваше за нея.

— Не настоявам да ви вода в квартирата — уточни челистът няколко метра по-нататък. — Можем да се отбием и в кафенето.

Тя пак не даде вид да е чула и апатично спря на ъгъла, понеже светофарът показваше червено. Сетне, когато светна зеленото, продължи пътя си, без дори да поглежда дали натрапникът я следва.

Той я следваше. Природата явно го бе дарила обилно не само с мускули, а и с инат. Но ако е до инат, тя също не бе оцетена от съдбата. В това отношение поне нямаше основание да се оплаква.

— И днес ли пак тъй, без прощална целувка? — възкликна той, когато стигнаха до квартирата ѝ. — Докога?

Този път обаче не запречи входа и тя си влезе, без дори да погледне встрани.

С досадниците се бе оправила някак си. Сега идваше ред на къщната неразбория. Празните бутилки на масата, нечистите чаши, остатъците от шунка и кашкавал в чиниите... Ако оставиш на Мими... Мими беше чиста само що се отнася до собственото тяло... иначе можеше да си живее в мръсотията, додето се развъдят червеи.

През тюла на завесата светлината на есенния ден проникваше все тъй хладно-зелена и здрачна. Хладно-зелена, та чак тръпки да те побият. Студ и неразбория, такъв бе уютът на това домашно гнездо.

Виолета дръпна пердето и разтвори прозореца. Прозорецът се бе изметнал от влагата и се разтваряше с известно усилие и доста шум.

Прочее нищо чудно, че сестрите-свраки тутакси се появиха насреща. Наблюдавано отвън и от гледната точка на сестрите-свраки, студиото вероятно бе не студ и неразбория, а Содом и Гомор. Две млади жени, у които свети до зори, а завесите са винаги спуснати — какво друго освен Содом и Гомор.

Разтреби масата, изми съдовете, оправи кревата на Мими и се зае със своето легло. Смени чаршафа, а също и калъфката на възглавницата, но забеляза, че и върху чистата калъфка има някакво смътно петно. В понеделник, когато вземе заплатата, трябва да купи поне един чифт ново бельо.

Пазаруването в деня на заплатите отдавна се бе превърнало в традиция. „Да си купим нещо — казваше Мими, — преди Васко да ни е изпил парите!“ Всъщност Васко бе кавалер и не допускаше да плаща никой друг освен него, но това бе само додето все още имаше с какво да плаща, подир което се налагаше да прибъгва към услугите на Мими и на Виолета. Този преход от периода на благородния жест към периода на робската зависимост и от царството на свободата към царството на необходимостта се извършваше обикновено още преди края на първата десетдневка.

— Идиотско положение... — мърмореше Васко, додето седяха в кафенето, като надзърташе унило в калъфката на паспорта, дето държеше и парите си. — Пак съм останал без стотинка... Мими, ще ми заемеш ли...

— Добре, добре — прекъсваше го Мими, тъй като формулата за заем до първо число и бе известна.

Така че двете още на първо число предвидливо запълваха най-неотложните си нужди — някое парче бельо или някой чифт обувки, — преди парите им да са отишли за фонда „Васко“.

Виолета заметна одеялото върху леглото и машинално оправи гънките, после отиде да затвори прозореца. Най-последно край на домакинската дейност. Огледа стаята, за да прецени не е ли пропуснала нещо, и погледът ѝ спря върху голямата репродукция, закачена на стената над възглавницата. Някаква композиция на Дьога, представяща зала за балетни репетиции. Виолета не знаеше колко пари струва този Дьога като художник, нито пък се интересуваше особено, обаче бе съгласна, че картината е доста правдива. Художникът вярно бе уловил не само професионалните пози на танцьорките, но и унилата

атмосфера на широката и някак празна зала, и унилата светлина на сивия ден, и унилите изражения на момичетата. Тя държеше на тая картина най-вече защото бе подарък от баща ѝ. Затова я и бе закачила точно над главата си.

Упражненията. Беше ги опознала още отрано и без помощта на Дъога. И въпреки изпитанията на умората и досадата бе успяла да стане първенец на класа.

После, в горните класове, като че взе да поизостава. Не че залягаше по-малко. Залягаше даже повече. Залягаше до последна възможност и съумяваше да се задържа между първите, но да си между първите не е все едно, като да си първата.

Ръководителят бе казал на баща ѝ, че всичко е може би от тази особена възраст, за да избегне думата пубертет, и че по-късно вероятно Виолета отново ще набере сили. Тя самата не чувстваше недостиг на сили, нито пък излишък на други неща, както се случваше с някои момичета, които изведнъж добиваха ръст не за балерини, а за баскетболистки или тъй напълняваха, че се налагаше да напуснат училището. Тя също бе поизрасла, но това съвсем не бе минус, тъй като по-рано бе прекалено дребничка. Поизрасла бе, ала си беше все тъй слаба и когато гледаше в огледалото крехката си лека фигурка, струваше ѝ се, че би могла не само да танцува, а и да лети, но там е работата, че не успяваше да полети и две от съученичките ѝ правеха далеч по-високи скокове и имаха по-голям шаг и по-добър падъом и тя, колкото да се упражняваше, не можеше да ги стигне и понеже таеше и трупаше незадоволеността и разочарованието у себе си, понякога вечер усещаше, че ще се пръсне, и за да не се пръсне, заплакваше, и ако баща ѝ бе в операта, плачеше на воля в пустата квартира, плачеше почти на глас, като хълцаше и подсмърчаше и триеше ожесточено сълзите си, защото я беше яд на тоя безполезен плач.

Не плачеше от ожесточение, че другите са я засенчили. Другите... какво я интересуваха те — баща ѝ бе казал да не се мери с другите наоколо, а да се учи от ония, големите, дето ти се явяват само на екрана или в сънищата. Плачеше, защото ѝ се струваше, че почва да тъпче на място, а до великата цел не се стига, като тъпчеш на място, и пътят до нея е дълъг, и ти още не си влязла дори в преддверието на изкуството.

Баща ѝ неведнъж бе говорил за това преддверие.

— Трудно се стига до преддверието на изкуството — казваше той. — Има много и много хора, дето не успяват да надникнат даже и в преддверието. Но още по-трудно е да прекосиш преддверието и да влезеш в самото светилище. Защото от древността е известно, че много са звани, а малцина — призвани.

За щастие имаше и мигове на успехи. Дребни успехи, понеже когато подвизите са все още дребни, успехите също не могат да бъдат грандиозни, а просто такива, колкото да те предвардят от отчаянието, Имаше мигове, когато изведнъж усещаше оная странна лекота, която ти вдъхва увереност, че още две или три стъпки, и вече наистина ще полетиш, за да прескочиш преградата и да се озовеш в онова ведро пространство, дето човек е волен и лек като пеперуда, дето като водни отражения плуват звучни неизразими багри, дето всяко движение е хармония и всеки полъх е музика.

Завърши добре. Поне всички така казваха. Беше втора във випуска.

— Втора или първа, това е без значение — отсъди баща й. — Познавам толкова изпълнители, които бяха отличници и от които нищо не излезе. Истината е оттук нататък. Училището е назад, а пътят е напред и само от тебе зависи как ще го минеш.

Казваше го вероятно, за да й даде кураж. И не можеше да не знае, че нещата не зависят само от тебе, той, дето бе изпитал цялата истина по въпроса на собствения си гръб. Пътят е напред, но за да тръгнеш, най-първо трябва да ти дадат път. А на нея й дадоха път, колкото да стигне до миманса, и то защото всички в операта познаваха баща й.

Бе мечтала да влезе в тая вълшебна стая с трите стени, в тая странна, заградена от кулисите територия, дето вместо слънце греят цветните прожектори и дето балерините кръжат като пеперуди, понесени от диханието на музиката. Сега, подир толкова мъки, най-сетне бе стигнала до мечтата си, за да разбере, че тя не е нищо повече от красив мираж. Бе загребала жадно с шепи, за да улови голямата празнота. Тя бе само една фигурантка на кордебалета, призвана да служи за фон или да се изниже подир общия танц зад кулисите, за да отвори място на истинската щастливка и на партньора и от па де дьо, на истинското изкуство и на неговите жреци.

Тя знаеше естествено, че чиракуването в ансамбъла е неизбежен етап, че то си е част от подвига, само че не виждаше края му и пътят напред ѝ се струваше запушен завинаги. За да не се поддаде на обезсърчението, използваше свободните часове за упражнения, във от ония, общите и задължителните, висеше на всички репетиции, дори когато сама не участвуваше в тях, и единствено в къщи се осмеляваше да роптае:

— Няма никога да пробия...

— Ще пробиеш — отвърщаше баща ѝ с обичайния си привиден оптимизъм. — Всички ние на младини си въобразяваме, че животът е състезание по бързина. И едва по-късно разбираме, че е състезание по издръжливост.

Той я поглеждаше по обичая си, за да провери дали го следва в мислите му, сетне добавяше:

— Най-важното е да не се обезкуражаваш. А за да не се обезкуражаваш, най-важното е да нямаш излишни илюзии. Защото, когато ти говоря за пътя към изкуството, това съвсем не значи да си представяш някакво равно шосе, като това за Княжево. Не шосе, а стръмнина, жестока стръмнина е пътят към изкуството, детето ми.

Примирияваше се и със стръмнината. В края на краищата, стръмнината — това бе подвигът. Ходеше на упражнения и на репетиции и си мълчеше. Но ако тя мълчеше, другите говореха.

— Така и ще си умрем в кордебалета — въздишаше Жана, същата, дете бе завършила първа.

— Може и да не умреш, но добре ще втасаш — успокояваше я Катя, една от по-възрастните. — Ти да не искаш още отсега да играеш Жулиета?

— Плисецкая от първата година е имала солови партии.

— Вие, младите, всички се мислите за Плисецкая. Ще играеш поне две-три години придворни дами в ансамбъла, после още толкова ще благоволиш да се задоволяваш с четворка лебеди, после я стигнеш, я не стигнеш до па де труа, а оттам нататък вече нищо не ти обещавам.

Баща ѝ бе далеч по-голям оптимист и се осланяше, както сам казваше, на личните си наблюдения, но тя не се съмняваше, че доста разкрасява наблюденията си, за да не я обезсърчава. И не се учуди твърде, когато веднъж след края на втория сезон — прекаран също като първия в навалищата на миманса, — и каза:

— Има една възможност да заминеш в провинцията. Ще ми бъде мъчно, ако заминеш, но там шансовете да напреднеш са наистина големи.

Виолета не отговори веднага и доловил колебанието ѝ, бащата добави:

— Не те насилвам. Знам, че столицата винаги привлича повече.

Столицата... Пет пари не даваше дали ще е в столицата, или другаде. Важното беше да е в балета. И не като фигурантка. Разбира се, без баща си щеше да се чувства още по-самотна. Но в края на краищата това също бе част от подвига.

И замина.

Приеха я малко нащрек, пък и тя не направи нищо, за да ги предразположи. Просто бе лишена от този дар да предразполага. Как можеш да предразполагаш, когато непрестанно мълчиш. Отпърво мислеха, че е тиха вода, от тия, дето не знаеш какво таят. После решиха, че нищо не таи, освен това, че е малко откачена или малко тъпа, както са винаги тия неконтрактните.

Живееше в общежитието. Додето Мими не я взе под свое покровителство. Мими естествено не направи такава декларация. Каза само „ще делим наема“. Но всъщност я взе под свое покровителство.

Мими бе два випуска преди Виолета и на времето в операта ѝ викаха „Мимата от миманса“, на което тя неизменно отвърщаше, че всички така или иначе минават през миманса, но има глупачки, които там си и остават, като даваше ясно да се разбере кои са тия глупачки. Самата Мими с течение на времето и без особени трудности съумя да измени малкия си път от кордебалет до званието на солистка, обаче тук пътят ѝ неусетно свърши, тъй неусетно, че отпърво дори не го разбра. Бе продължила да крачи, без да съзнава, че тъпче на място, и бе постоянствала в борбата с най-злия враг — предразположението към пълнеене. Но понеже борбата бе страшно изтощителна, налагаше се понякога да си дава почивка, а през почивките отново наддаваше на тегло, така че после отново и отначало трябваше да се хвърля в неравната битка.

— Не е зле да помислите за линията си... — съветваше я в началото педагожката.

— Какво има да мисля... така съм устроена. И въздух да гълтам, пак ми се лепи на задника — отвърщаше унило Мими.

А пред приятелките си поясняваше:

— Родена съм за балерина, не за мъченица.

Може би наистина бе родена за балерина. Във всеки случай разполагаше с всички необходими данни, освен постоянството, и с течение на времето неравните сражения с пълнотата и инертността ставаха все по-редки, а паузите — все по-дълги, додето свикна да се ограничава с минималните усилия, колкото да не излезе от строя.

Тя съвсем не бе пълна в обичайния смисъл на думата и бе дори стройна и добре сложена за обикновена жена, но балерината не е обикновена жена и Мими напразно се опитваше да добие идеалната мършавост на ефирно създание и понякога балетмайсторът не можеше да се въздържа да не промърмори по време на репетиция:

— С тия твои бедра обръщаш сцената на кабаретен подиум.

Според Мими балетмайсторът бе главната пречка за възхода ѝ, ако не се брой Олга:

— Тоя сухар не може да ме трае... И то само защото понякога си позволявам да му отвъръщам напреки.

Тя наистина проявяваше един пубертетен порив за независимост спрямо ръководителите и бе известна с острия си език. Но балетмайсторът съвсем не осмисляше съществуването си с ненавист към Мими и ако нещо го дразнеше, то бе апатията, в която тя понякога изпадала.

Апатия? Просто се бе отказала от боксуването. Какъв смисъл да харчиш гориво на празен ход. Това не ти помага даже за линията. Може би наистина бе родена за балерина, но има различни балерини. Всичко ѝ се отдаваше доста леко и до едно сравнително добро ниво. А оттам нататък започваше боксуването. Напразните усилия за прескачане на оная невидима преграда между доброто и съвършеното, за преодоляване на ония коварни примки, които спъват движението, осуetyават размаха и те теглят към земята тъкмо когато се готвиш да полетиш. Мими бе престанала да прахосва горивото повече от необходимото. Дори не винаги си даваше труд да постигне в репетициите и това, на което бе способна. Ще го постигне на представлението, защо да се трепе предварително.

— Ти днес нещо не си в настроение — забелязваше балетмайсторът.

— Наистина... Чувствам се някак отпаднала — мънкаше Мими.

Нямаше как да не се чувства отпаднала, след като снощи бе седяла до три часа с Васко в бара.

— В такъв случай по-добре напусни залата. И ела пак, когато благоволиш да се съвземеш.

Можеше да се извини и да остане. Обаче тя предпочиташе да покаже, че не се вълнува от порицанията на тоя сухар. И си излизаше.

На упорството на Виолета гледаше със снизходително одобрение, но понякога и с укор:

— В престараването също трябва да има мярка, Теменуго! Станала си кожа и кости. Не разбра ли, че за себеотрицанието никой няма да ти окачи медал. Нито да те повиши в прима.

Изобщо от висотата на житейския си опит тя гледаше покровителствено на Виолета, а също и на Васко. Само че покровителството ѝ към Васко съдържаше и нотка на пренебрежение: „Тоя, моят глупак...“ казваше тя, когато заговореше за него.

Може би ходеше с Васко именно за да упражнява покровителството си. Защото ако не я тачеха прекалено в операта, то в града я ценяха достатъчно. Добре изваяната ѝ фигура, тъмните очи и пълните устни привличаха погледите и тя би могла лесно да си осигури далеч по-изгоден кавалер от безпаричния Васко, обаче майчинското чувство, а също и обичайната инертност ѝ пречеха да направи подобна стъпка.

— Някой ден вероятно ще трябва да се омъжа за него. Мога и да го зарежа, но това значи съвсем да се пропие.

Тоя „някой ден“ би могъл да бъде всеки божи ден, включително и утрешният. И ако го отлагаше за неопределено време, то бе навярно заради Виолета. В случай че Васко дойде да живее в студиото, Виолета ще трябва да отиде в общежитието. А сега Мими можеше да има около себе си и двамата:

— Готвеха я за примадона, а стана гувернантка — коментираше тя с тон на примирение собствената си участ, когато се налагаше да убеждава Васко, че е крайно време да си купи едни нови дънки, или да втълпява на Виолета, че за представление не се тръгва с празен стомах.

— Всъщност ти си добре с тоя си инат — бе казала тя веднъж на Виолета.

И понеже Виолета не бе отговорила, Мими бе добавила:

— Това ти осмисля живота.

Мими също бе намерила начин да осмисля живота си или по-точно, ако държим сметка за инертността ѝ, тия начини сами я бяха намерили. Оперните спектакли, в които жънеше достатъчно аплодисменти, за да ѝ поддържат тонуса, както сама се изразяваше; следобедите, когато нямаше репетиции и когато оставаше в студиото насаме с Васко, докато Виолета отиваше да тренира в залата; черпните и приказките в кафенето или бара; романите, дето ги четеше вечер в леглото, най-често през последната десетдневка, когато Васко бе прахосал не само своите пари, но и нейните; най-сетне дружбата с Таня, която идваше при Мими да си гледа на кафе. Таня също гледаше на кафе, изобщо и двете гледаха, но понеже никоя не вярваше твърде на себе си, предпочиташе да ѝ гледа другата.

Те си гледаха на кафе и за по-сигурно изпиваха по две и по три кафета на сеанс и в капризните петна на утайката неизменно откриваха отговорите на всички най-парливи въпроси — службата, парите, любовта, вероятните болести и хипотетичните пътувания. Те търпеливо и добросъвестно разбулваха тайнствения шифър на съдбата и дори да не си вярваха твърде, това помагаше да мине неусетно дългият дъждовен следобед. Да мине неусетно тоя следобед, както и утрешният, а също и онзи подире му — това не бе малко, след като си разбрала, че пътят, по който си поела, съвсем не води към някаква сияйна цел, а свършва съвсем глупаво нейде там, в прозаичната сивота на неусетното износване, там, подир още няколко крачки и подир още няколко години, там, докъдето стигнеш.

Мими бе видяла във Виолета едно безпомощно същество, а безпомощните същества по правило събуждаха у нея неоползотворения майчински инстинкт. Така че, без да се колебае, я бе включила в своя свят и я бе причислила към ония малобройни неща, които осмисляха живота ѝ. Мими бе уверена, че Виолета е загубена без нея. А Виолета, макар да обичаше Мими, но неволно я бе отнесла към изпитанията на подвига.

Арената на подвига се бе изместила в провинцията. И в тоя град... Завари го потънал в мъгла... И дълго време ѝ се струваше все тъй, в мъгла, и той, и хората му... За нея градът почти се изчерпваше с трите улици, по които минаваше заран, за да отиде на екзерсис, и другите две, които я водеха на обяд до стола. Това бяха улици с вехти,

сиви и охрени сгради, изобщо чудесни улици, ако не искаш нищо да те отвлича от мислите ти.

Пет улици не бяха много за цял един град, но за нея градът, това бе най-вече операта, ако не се брой кафенето, барът на хотела или градината, изобщо тия места, дето понякога Мими и Васко почти насила я мъкнеха. Топографските ѝ познания за околната обстановка донейде се разшириха, когато тръгна с Пламен, защото в дните, свободни от представления, Пламен я водеше насам-натам из града или извън града, а също и в новия квартал, където ходеше да наглежда строежа на културния дом. Пламен се вълнуваше от проблемите на градоустройството до такава степен, че понякога въпреки привичната си мълчаливост започваше да ѝ обяснява какви големи изменения ще настъпят в изгледа на града само за някакви са десет години, и тя го слушаше с необходимото внимание, но без особен интерес, като се питаше защо ѝ разправя тия неща, след като отлично знае, че тя не работи в съвета.

Вън от обичайния маршрут до операта и обратно, странствованията и из града се изчерпваха с отбиване в бакалницата и зарзаватчийницата, осигуряващи и насыщния. Насыщният най-често се свеждаше до кисело мляко и ябълки — „с това мляко и тия ябълки съвсем ще си повредиш вътрешностите“, казваше Мими, а продавачите в двата дюкяна вече така познаваха вкусовете ѝ, че не питаха какво ще иска, а само — колко.

Тук в тоя град пътят пред нея като че се поразчисти. И усети, че тръгва. И наистина пое напред, макар и не в галоп. Развиваше се горедолу по разписанието, очертано от Катя. И не само стигна до четворка лебеди, а и до истински солови партии, то се знае, най-вече в оперните спектакли. За да стигне дотам, бяха нужни доста години, но все пак стигна, макар че Катя и толкова не обещаваше.

Що се отнася лично до Виолета, Катя изобщо нищо, не бе обещала. Дори, напротив, мълчанието ѝ по въпроса би могло да се тълкува като предсказание за пълен провал.

Това бе станало ясно на Виолета още когато бе в София. Беше излязла от репетиция една есенна привечер и бе застанала на спирката да чака трамвая. Валеше и спирката бе задръстена от разтворени чадъри, а трамваят, който мина, бе така препълнен, че никой не успя да се качи.

— Навсякъде блъсканица — чу Виолета пред себе си познат глас. — И на спирката, и на работата, и навсякъде.

Беше Катя.

— Ами така ще е, когато преди още ние да се вредим, тия от следващия випуск вече напират да ни изпреварят — произнесе момичето, застанало до Катя.

— Ако ги пуснеш, те не само нас ще изпреварят, ами и примите. Не я ли чуваш оная, Жана: иска вече да играе Жулиета.

— Защо да не иска, след като се мери с такива като Виолета, дето се е родила с два леви крака...

— Виолета все пак е по-симпатична — рече Катя. — Поне не е нахална... съвсем безпомощно същество...

— Така ти си мислиш — възрази другата. — Тя е от тия безпомощни същества, с които и дяволът не може да излезе на глава.

Зададе се следващият трамвай. Беше полупразен и всички се качиха, обаче Виолета остана да чака под дъжда. Да чака, какво?

Значи, с два леви крака... Оценката не бе твърде ласкава. Но Виолета бе засегната не толкова от тая оценка, колкото от факта, че Катя, която ѝ беше почти приятелка, не бе възразила. Значи, и тя е съгласна. Смята я за безпомощно същество, само че безпомощно в преносния и в прекия смисъл на думата. С два леви крака.

Ала въпреки двата си леви крака тя все успяваше някак си да крачи напред, особено откакто се бе преместила тук, в тоя град. Успяла бе вече да свикне с хората от състава, а и те бяха свикнали с нея. Някои я търпяха с добродушно снизхождение, други не я забелязваха. Тя бе достатъчно свита, за да я забелязват, и изобщо бе от тези, дето не заемат повече място от необходимото. Затуй пък всички смятаха, че е дръпната повече от необходимото — Мислеха, че това е темперамент, а то беше драма. Но една драма, която толкова дълго вече се играеше вътре в нея, та се бе превърнала в темперамент — в боязън, в безпокойство и в мълчание.

Най-много кураж черпеше от баща си. Тя продължаваше все тъй да разговаря с него по голямата тема, само че сега разговорите се водеха с писма. И може би защото се водеха с писма, те бяха по-обстойни и по-откровени, понеже в тия разговори от разстояние не чувстваш стеснение и можеш да наговориш всичко.

Тя разправяше за работата си, за дребните роли и за малките успехи, а той одобряваше и не изпускаше случая да я ожесточава добавъчно в упорството към заветната цел:

— Трябва да работиш много, макар работата да е мъка. Но ако упорстваш в мъката, ще стигнеш до оня момент, когато тя се превръща в наслада. Насладата на мъката, това е прагът към сериозното изкуство.

Изобщо в писмата той продължаваше да развива любимите си теми и най-вече тая за подвига, а също и онази за бездната:

— Човек може да лети над една бездна, както и да се сгромоляса в нея, и това, разбира се, не е все едно. Но този, който се стъписва пред възможното сгромолясване, той никога не ще полети.

Възгледите им, както винаги, съвпадаха и по въпроса за подвига, и по тоя за бездната, а различията, доколкото ги имаше, бяха по режима на отслабване и тук мнението на бащата бе твърдо и неизменно:

— Не се лишавай от ядене, а изразходвай натрупаното в работа, превръщай го в пот и няма да напълнееш.

Той си беше цигулар и нищо не разбираше от режимите на слабеенето, така че тя снизходително отминаваше подобни бележки и също като преди ходеше полугладна, това се бе превърнало за нея в обичайно всекидневие да ходи полугладна и тя дори не си даваше труд да отнася подобни дреболии към подвига.

Всъщност бележките на баща ѝ бяха доста еднообразни и въпреки туй Виолета всяка седмица с нетърпение очакваше писмото му, защото това бяха единствените писма, които получаваше, и той беше едничкият човек, който истински я обичаше.

Мими, разбира се, също я обичаше. Мими действително я обичаше, поне тъй както тя можеше да обича, и бе готова да се хвърли в огъня за нея, стига, разбира се, огънят да не бъде прекалено горещ.

Най-обстойното писмо на баща ѝ дойде, след като му съобщи, че е станала солистка. Това писмо сумираше в общи линии всичко вече казано в предишните, но съдържаше и една констатация, нелишена от известна тържественост:

— Сега виждаш сама, че постоянството се възнаграждава. Постигнала си нещо, с което не всички могат да се похвалят. Ти вече си влязла в преддверието на изкуството!

Да — в преддверието... И то, на тая възраст...

На тези, дете са в преддверието, им е най-трудно, на тези, дете вече не са анонимни бройки в ансамбъла, но не са още и прими и може би никога няма да бъдат.

Това писмо за преддверието си остана най-дългото в цялата им преписка. Следващите писма с течение на времето постепенно оредяваха и ставаха все по-къси, ограничени главно в сведения за здравето и за битовите дреболии.

Сега, от две години вече, баща ѝ бе в пенсия. Навлязъл бе, значи, в последния етап на подвига. Този на отдръпването и примирението. Примирение не само със своя неуспех, но и с нейния. Отдръпване не само от оркестъра, но и от нея.

Той всъщност бе оценявал нейния подвиг като продължение на своя подвиг, бе разчитал, че тя ще постигне туй, което сам не бе успял да постигне. Една вяра, която го бе съгръвала доста години. Една вяра, в която с годините бе почнала да прониква отровата на съмнението. Сега вече отдавна не вярваше. Само даваше вид, че вярва. Тя наистина бе продължила пътя му, но със същия резултат като неговия. Семейна черта. Нямахше основание да се сърди, трябваше просто да се примири.

То се знае, той продължаваше да я обича, тя беше неговото дете, едничкото му дете, но оная другата връзка вече се бе скъсала — връзката между възпитателя и последователя. Тя бе неговото дете, и толкова. Тя бе това, което бе и той — един неудачник.

Разбира се, той никога не бе ѝ говорил по тия неща, както и тя на времето никога не бе се осмелила да го запита какво му е донесъл подвигът. Просто темата за подвига и за победата постепенно и неусетно бе отпаднала от писмата им.

Затова пък през последните години бе станал особено мек и внимателен. Когато тя се прибираще при него през ваканцията в онова неуютно и усойно софийско апартаментче, което през лятото не бе чак толкова лошо тъкмо защото беше усойно, той се държеше с нея все по-приветливо. Вече нямахше сурови тиради за мъките и изпитанията на избраното поприще. Слушаше отчета за дребните ѝ успехи и кимаше с привидно доволство. И когато не той, а тя самата подхващаше темата за неуспехите, бързаше да я успокои:

— Трябва търпение, детето ми. Прекалената припряност само изхабява. В края на краищата, ти си вече солистка, малко ли е. Има

толкова хора, които цял живот напразно мечтаят да станат солисти.

Да, тя беше солистка. Също като него. От тия солисти, дето висят в преддверието. От тия, дето търпеливо очакват пред тях да се разтворят вратите на голямото изкуство. И си умират там — в преддверието.

Някога той разполагаше с немалко примери, за да разпалва амбицията ѝ:

— Павлова е била дъщеря на войник и перачка — казваше той. — А ти си дете на музиканти. Това е голям шанс и голямо задължение.

Той и сега разполагаше с примери, но те бяха други. Нали затова има толкова много примери, за да ги подбираме според случая:

— Как можеш да говориш, че животът се бил изнизал! Още не си навършила 29. Спомням си, че Уланова продължи да играе и след 50-те. Също и Плисецкая. Трябва да проявяваш по-голямо търпение. Прекалената припряност само изхабява. Имаш време. Имаш още двайсет години време.

Обаче той знаеше също като нея, че няма време. Че времето всъщност вече се е свършило. Че тя го е изтървала. Или то я е отминало. Можеш късно да свършиш, но не можеш късно да почнеш. Стане ли късно, изобщо не почваш.

Той беше наистина трогателен с грижите за самочувствието ѝ. Ала тя долавяше ясно, че това бяха грижи към болен човек. Една отзивчивост, която прекалено напомня на състрадание.

* * *

Картината на Дьога ѝ бе подарена отдавна, още по времето на големите надежди. Виолета би предпочела картината да изобразява нещо по-весело, а не тези унили упражнения, с които и без туй бяха пълни дните ѝ. Но това бе спомен от баща ѝ, затуй я бе окачила над главата си — да бъде винаги близо до нея и в същото време да я не гледа.

Гледаше насрещната стена над масичката с грамофона и плочите. Една съвсем гола стена, върху която можеш да виждаш всичко, каквото си пожелаеш, особено когато си полузатворила очи, свита върху леглото, и особено когато от апарата се носи мелодия, способна да

породи и да подхрани едно видение. Сега, след като си сама и след като вече си разтребила стаята, можеш да си позволиш едно видение.

Тя приближи до грамофона, вдигна капака и постави плоча от „Лебедово езеро“. Плочата започваше с па дьо сис от трето действие, което не бе от значение, тъй като Виолета знаеше музиката на балета наизуст. Пусна в ход механизма, а сетне щракна и бутона на настолната лампа, поставена до апарата. Този ъгъл срещу леглото ѝ бе доста тъмен, тъй като прозорецът се намираше чак в другия край на студиото, но тя палеше лампата не за светлина, а за настроение, понеже бе с розов абажур и върху голата стена огряваше едно меко розово сияние, отличен фон за едно розово видение.

За жалост, дори и розова, светлината не топли. Свали от закачалката големия си плетен шал, наметна се, изу обувките и се сви на леглото, като се взираше уморено в нежното сияние върху стената и се вслушваше в любимия си мотив от танца на невестите. Взираше се, но миражът не идваше. Защото след като един мираж е бил грубо разсеян, следващият не може да дойде веднага. Видението все пак не е кино.

Навярно за появата на видението пречеше и тоя мирис на евтин одеколон, който витаеше в стаята дори и сега, след проветряването. Одеколонът на Мими. Или на Васко. Малко трудно е да се опиваш от красотата, ако в същото време вдишваш тежкия дъх на „табак“ от най-долното бръснарско качество.

Тя отдавна бе свикнала с капризите на своя безплоден лов на миражи и разочарованията отдавна вече не предизвикваха у нея тръпка на страдание, а само лека горчивина. И ако в момента горчивината бе по-силна от обикновено, то бе само зарад бащата. Налагаше се да му съобщи, че се е припознала, че никой не мисли да ѝ възлага никаква роля. Разбира се, щеше да му поднесе лошата новина в един възможно по-приличен амбалаж. Не обичаше да лъже, особено да лъже баща си, но когато лъжата е с благотворителна цел...

Миражът не идваше, ала тя неусетно се отпускате и се понасяше по течението на мелодията. Грамофонът, както винаги, бе нагласен да свири силно, за да я обгърнат по-плътено звуците, за да потъне докрай във въртопите на музиката. А очите ѝ бяха притворени, за да вижда по-добре развитието на мотива, да го вижда в движения, цветове и форми,

смътни движения на неясни форми, понеже видението все още не идваше.

Видението не идваше. Затова пък дойдоха Мими и Таня. Нахлуха с бърбенето и оживлението и се запретнаха да правят кафе, защото носеха истинско кафе, а не като онова от бакалницата, дето вонеше на сапун и свинска мас.

— Ти вече ще откачиш с тоя твой грамофон — извика ѝ Мими. — Намали го де, човек не може да си чуе приказката.

Не го намали, а го спря. И без това дрънкането им щеше да заглушава музиката. Окачи шала на закачалката и пое мантото си.

— Къде хукна? — запита Мими. — И за тебе правим кафе.

— Ще ида да се загрея преди репетицията.

— Какво творческо горене, божичко! — рече Таня. — Хората май че имат право, като говорят...

Но тя прехапа устни, защото срещна сърдития поглед на Мими.

„Говорят, че си малко така...“ — довърши фразата наум Виолета, като излезе на стълбището. И ако не могат да ти простят нещо, то е именно престараването. Хората са снизходителни към този, който прилича на самите тях и не се опитва да бъде нещо повече от тях. Но когато се опитваш, излишно е да очакваш симпатия тъкмо от тях, дето искаш да ги изпревариш. Защото те възприемат поведението ти единствено от тази гледна точка — като стремеж да бъдат изпреварени от някаква си такава, дето с нищо не е по-добра от самите тях.

Още нямаше и четири часът, ала ноемврийският ден бе тъй навъсен, сякаш вече мръкваше. Тя пое по обичайния си маршрут из тия сиви странични улици, които с нищо не привличаха погледа и с нищо не разсейваха мислите. По-добре щеше да е, ако ги разсейват. Каква полза да прехвърляш в главата си едни и същи неща и да наливаш от пусто в празно.

В съблекалнята нямаше жива душа. Остави чантата до гримьорната масичка, седна на мястото си и по навик впери поглед в огледалото пред себе си. Лицето ѝ бе хубаво, по преценка на някои, и анемично до безцветност, по преценка на други, изобщо от тия лица, за които могат да се чуят най-противоположни мнения. Но ако нещо я дразнеше в това нейно лице, то бе изразът на боязън, който не успяваше да смъкне и изличи. Тоя плах и детски израз, макар че вече приближаваш 30-те... Може би той идва от очите... тези големи, леко

сепнати очи, които някога май че бяха сини, обаче с течение на годините съвсем изсивяха, сякаш дълго си се взирала в нещо много светло или много далечно.

Едно лице, което изглежда достатъчно прилично, за да не се чувстваш потисната, и достатъчно безцветно, за да не ти създава излишни неприятности. Изобщо мъжете не се лепят по тебе. Тези, дето не те познават, рядко те забелязват, а онези, които те познават, смятат, че си твърде мразовита, за да се залавят с тебе. Макар че от време на време някой — по липса на по-добро — прави опит да те запrikaзва в стола или да те закачи на улицата като оня нахалник, челиста.

Тя се наведе над чантата и взе да вади едно по едно снаряженията си — черното майо, трикото с телесен цвят, палците... На дъното на чантата остана само кутията с грима и сивото плюшено кученце.

Виолета вече завършваше екзерсиса си в залата, когато там нахълта Таня:

— Маргарита! Бързо в стаята на директора!... Викат ви с Мими...

Тя се затича към горния етаж така, по майо, също както бе тръгнала заранта. Затича се с мисълта, че историята от заранта ще се повтори, и с плахата надежда, че няма да се повтори. Мими я очакваше пред кабинета.

— Ти ще мълчиш — предупреди я тя. — И ще ме оставиш аз да водя преговорите... Ако изобщо има преговори.

Виолета само веднъж в началото на службата си бе имала удоволствието или неудоволствието да се озове в кабинета на главния шеф и тогава помещението ѝ се бе сторило доста тържествено. Сега в смесената светлина на догарящия ден и на оранжевия абажур, излъчващ болнава светлина, помещението ѝ се видя значително помизерно с износената си мебелировка и поизтрития килим.

Директорът седеше зад бюрото, облегал се назад и вперил замислен поглед нагоре към оранжевия абажур. Беше бивш певец, отдавна загубил гласа си, но грижливо съхранил пълнотата на туловището и дори съумял донейде да я увеличи. Като тенор не бе успял да си създаде голямо име, но като директор се ползуваше с прилично реноме. Подчинените му говореха, че да чакаш добро от него е вятър работа, но затова пък и лошо няма да ти направи.

Шефът бавно сведе очи от абажура към Виолета и Мими, кимна леко, обаче не каза нищо, а погледна надясно, дето върху кожената канцеларска кушетка се бе разположил балетмайсторът, същият онзи сухар, когото Мими смяташе за свой смъртен враг.

— Е, Мими, ще снемате ли Лебедовото езеро, или ще го играем? — запита смъртният враг.

Репликата бе произнесена с шеговита интонация, която бе в доста явно противоречие с навъсения израз на балетмайстора. Този сух и неприветлив човек, въпреки младостта си бе натрупал вече доста прегрешения от гледна точка на такива като Мими. Първо, не бе следвал балет, а бе завършил направо балетна режисура и затуй му беше лесно да командва; второ, държеше дотолкова на дисциплината и реда, сякаш се намираше не в опера, а в казарма; трето, от страх да не изпадне в интимничене, се отнасяше с хората тъй, както може да се отнася само един сухар; но най-големият му грях бе, че гледа на Олга като на еталон — за съвършенство.

— Каквото решите, това ще бъде — промърмори дипломатично Мими.

— А бе ние лесно бихме решили, но какво да правим, като всички билети са продадени, а чакаме и гости — обади се кисело бившият тенор. — Съвсем не върви да снемате спектакъла.

— Не виждам причини да го снемате — каза балетмайсторът. — Стига момичетата да са готови за подвиг.

„Подвиг“... Той го бе казал като подигравка. За него представлението не бе подвиг, а рутина. Една толкова стара постановка и толкова пъти подновявана, най-вече с леко пребоядисване на декорите.

И понеже балерините мълчаха, сухарът обяви:

— Предлагам да разделим ролята на Олга. Така ще ви бъде полесно. Ти, Мими, ще бъдеш, Одилия, а Виолета — Одета.

Погледите на двете се срещнаха за справка. В големите светли ечи на Виолета сякаш бе стаена молба. Може и да не беше молба. Може би просто очите ѝ си бяха такива — меки и някак безпомощни.

— Защо трябва да делите ролята на Одета-Одилия? — запита Мими.

— А защо да не я делим? В края на краищата това са си две отделни роли.

— Да, но винаги се изпълняват от една балерина.

— Е, ако искаш да се нагърбиш с цялата роля... — Репликата бе произнесена с тон на отстъпчивост.

— Нямам такива претенции — побърза да поясни Мими. — Но мисля, че бихте могли да я дадете на Виолета.

— А, не! — поклати решително глава балетмайсторът. — Това — не! Нямаме време за експерименти. Задачата ви и без туй ще бъде трудна.

Погледите на двете отново се срещнаха за справка. И на Мими отново се стори, че в очите на Виолета има молба.

— Тогава нека аз да взема Одета — предложи Мими.

Сухарът я измери с поглед, който доста ясно говореше. „Ти какво, милосердна сестра ли си решила да ставаш?“ Но гласно произнесе:

— Искрено казано, не те виждам твърде в тая нежна роля. Затова пък си достатъчно агресивна за Одилия...

— Да, в приказките...

Балетмайсторът понечи да отговори нещо, ала премълча.

— Виолета ще ви направи чудесна Одилия — рече Мими.

— Мисля, че познавам добре и възможностите на Виолета, и твоите, и на целия състав. И нямам никакви резерви към Виолета... само че тя, с нейния вид на наивна...

— Наивна? Тя е коварна и демонична, колкото си ще, уверявам ви.

— Както взе да я хвалиш, ти съвсем ще я закопаеш — избъбри балетмайсторът.

Сетне погледна към директора, но онзи само сви рамене: „твоя работа“.

— Всъщност можем и да разменим ролите — рече сухарът сякаш на себе си. — Репетицията ще реши.

Той отново погледна към директора. Онзи отново сви рамене.

— Да... Можем и да разменим ролите. Не възразявам — повтори балетмайсторът.

Това прозвуча точно като „и двете сте един дол дренки“, ала лицето на Виолета засия. Мими не каза нищо И едва след като излязоха от кабинета, подхвърли:

— Значи, все пак раздели Одета от Одилия. Значи, ние с тебе двете правим колкото една прима. Значи, всяка от нас е равна точно на половин прима. Да се пукнеш просто от... гордост.

Но Виолета нямаше време за подобни съображения и побърза да слезе при портиера, за да телефонира на баща си. Портиерът бе напуснал поста си и бърбеше на входа с отговорния по противопожарната охрана.

— Татко, получих ролята! — извика тя с треперещ от ликуване глас, щом ѝ дадоха връзка.

— Е, честито!... — произнесе баща ѝ съвсем ясно, сякаш разговаряха по вътрешната линия. — Много, много се радвам, детето ми...

И едва подир туй се сети да запита:

— Каква роля?

— Одилия.

— Одилия?... Но това... но това е най-тежката роля!... Това е върхът на спектакъла!... Много, много...

— Ти как си, татко? — прекъсна го тя.

— По-добре съм, детето ми, нали ти казах. А сега, подир тази новина, ще бъда вече съвсем добре.

— Ако не се вълнуваш...

— Няма да се вълнувам. Защо трябва да се вълнувам? Нали знаеш, че вярвам в тебе, че съм сигурен в тебе... Което не значи да ме държиш в напрежение подир спектакъла...

Тя естествено обеща, че ще се обади веднага след представлението, и отново настоя да не се вълнува, като че ли това зависеше от него, а той наново я увери, че вярва в нея, и разговорът приключи с традиционното „на добър час“.

На добър час... Само че часът показваше началото на репетицията — не тая на „Лебедово езеро“, а текущата, на балетните партии в „Княз Игор“ — и Виолета се отправи бегом нагоре към залата.

Докато мине репетицията, докато се облечеш, докато се откачиш от Мими, Таня и Васко, дето искат да те замъкнат в кафенето — и ето че мръкнало.

На тия тримата като че пъпът им е хвърлен в кафенето и няма начин да се приберат, ако преди това не утрепят там два или три часа.

За Виолета туй означаваше да прекара два или три часа насаме с виденията и с музиката, ала тази вечер почти се срамуваше да го признае. Мъчеше се да избяга от Мими, но и днес, както винаги, Мими бе показала, че е истинска приятелка. Бе се постарала да ѝ осигури и двете партии, а после беше ѝ отстъпила най-важната роля. Ролята на Черния лебед. Ролята, за която Виолета толкова години бе мечтала.

Излезе от операта сама, за да се озове тутакси в компанията на челиста. Какъв инат наистина.

— Онази моя покана за кафето и коняка все още е в сила — увери я той, като тръгна с нея.

Тя, разбира се, и тоя път не отговори — Само това липсваше, да отговаря на такъв навлек.

— Не мислете, че целта ми е пиенето — подхвана челистът няколко крачки по-нататък. — А още по-малко — сексът. Но вие сте самотна. Аз — също. Искам да разменим някои мисли за самотата... И, ако е възможно, да я преодолеем.

Без да дава ухо на дрънкането му, тя свърна в страничната улица и той, както винаги, я сподире. Една от тия три безлични улици на всекидневния рейс до вкъщи, сега още по-безлична, както тънеше в мрак, само тук-там осветена от мъждиви жълти лампи. Една улица, която можеше да се намира и тук, и всякъде другаде, и сред която тя се движеше, съпроводвана от някакъв тип, за когото не знаеше абсолютно нищо, освен че свири на чело и е голям нахал.

— Срещали ли сте друг такъв глупак като мене? — запита той ненадейно. — И то, на такава възраст! И фактът, че толкова дни упорствам, не ви ли казва нещо?

В полумрака на улицата тя почти не го виждаше. Но макар че не го виждаше или може би тъкмо понеже не го виждаше, усещаше, че почва да ѝ действа. И не само на нервите. Вероятно защото издъхваше някаква сила, съчетана с момчешко лекомислие. Или защото от много отдавна вече не бе допускала до себе си мъж. Или защото в гласа му изведнъж бе прозвучала някаква нотка на искреност.

— Следя ви от месеци. Даже разпитвах за вас. Остави я, викат, пламенна е като мелба. Но какво да правя, когато това е по-силно от мене.

Той продължи да излага предисторията на увлечението си и Виолета, изглежда, бе почнала да го слуша, защото когато разбра, че е

подминала дома си, това бе вече свършен факт.

— Вие сте влюбен? — чу тя по едно време собствения си глас.

Наистина съвсем топъл глас. Ако мелбите можеха да си говорят, вероятно биха го правили точно в такъв тон.

— Ами... колкото и глупаво да звучи... — измънка той с неочаквана неловкост.

Тя не бе дотам наивна, че да повярва и да се хвърли на врата му. Не вярваше, разбира се, и все пак усещаше да се раздвижват ония смътни тъмни подтици: какво пък... една вечер... дори само една — единствена вечер... тази или някоя друга... без ангажименти и без последствия.

„Хайде, точка! — каза си. — Връщай се и се прибирай!“ Не че се правеше на светица. Но понеже не бе светица, от опит знаеше, че в подобни връзки може да очаква най-вече неловкост и отегчение. И за да си даде кураж, спомни си, че даже белъто й, дето го бе навлякла под пуловера и под джинсите, съвсем не бе като за рандеву.

— Значи, разпитвали сте за мене? — промърмори тя замислено, когато спряха пред някакъв вход, който явно бе неговият.

— Не ме разбирайте криво... Интересувах се не от сплетни... Интересувах се от вас... защото мислех за вас...

— А не ви ли казаха какво рискувате? — запита тя.

— Кой да ми каже?

— Тия, дето сте ги разпитвали.

Тук до входа й в съседство с уличната лампа бе достатъчно светло, за да вижда лицето му и за да забележи беглата му усмивка.

— И какво рискувам?

— Свободата си — осведоми го сухо тя.

И за да бъде съвсем наясно, добави:

— Нямам нужда от приятели. Трябва ми съпруг.

Той се опита да се покаже смел и дори да задържи усмивката върху лицето си, но явно бе малко стъписан.

— Сам ли живеете? — полюбопитствува тя, сякаш за да го отърве от неудобството.

— С един колега... Обаче той няма да се върне по-рано от полунощ.

— Всичко сте предвидили.

— Иначе как ще ви каня...

— Но за брака не сте се сетили...

— Не се подигравайте с мене — промърмори той с несигурен глас.

Тя бавно се извърна по посока на обратния път с една лекота, напълно достойна за балерина. Ала преди да си тръгне, подхвърли през рамо:

— Не си играйте с огъня, млади момко. И не задиряйте старите моми. Ще ви се лепне някоя като мене... а после...

И пое към къщи. Абсолютен глупак. Като всички тия нахалници. Нищо не му пречеше да стигне в ролята си на влюбен дотам, че да изиграе и готовност за брачен риск. Тогава тя може би щеше да се качи в квартирата му, за да види какво ще стане нататък. А каквото и да станеше нататък, бракът нямаше да заплаши ни него, ни нея. Абсолютен глупак.

Всъщност тя бе изпитала влечение не към тоя глупак, а към мъничко топлина и към един отдушник от напрежението. За топлината ще трябва да почака, додето купят печка. А за отдушника... него ще го отложи до утре заранта. Няма по-сигурен отдушник от упражненията.

Любовната идилия сред вечерната улица не бе траяла бог знае колко време и все пак едва се бе прибрала, когато в студиото нахълтаха ония тримата с бутилки и пакети.

— Теменужке, пускай телевизора — провикна се Мими, като се отпрати да разтовари провизиите в нишата.

— Защо?

— И ти като нас си забравила, че днес е петък — рече Васко, като сам щракна приемника!

Вярно, че бе петък и програмата бе съветска и щяха да дават „Ромео и Жулиета“. Иначе в повечето дни телевизорът или работеше за свое удоволствие, тъй като ония тримата бърбеха помежду си, или изобщо не работеше, понеже Виолета слушаше плочи, а Мими се бе заровила в поредния роман.

Но тази вечер даваха балет с Плисецкая и когато апаратът влезе в действие, оказа се, че спектакълът вече е почнал, така че дори не си дадоха труд да разопаковат провизиите, а насядаха, дето им падне, и впериха поглед в малкия екран.

Сетне спектакълът свърши, за да почне отново бърбенето, както и суетенето около предстоящата скромна гощавка. А сетне дойде ред и

на самата гощавка, която всъщност с нищо съществено не се отличаваше от снощната и от всички останали — колбаси, кисели краставички и, разбира се, водка.

— Нашата Марго вероятно е очаквала да ѝ донесем уиски — подхвърли Васко, като наливаше чашите. — Но руският балет върви само с руска водка.

— За тебе, разбира се, по-важен е балетът — рече Таня.

— Не. Балетът е по-важен за Марго. Аз не съм сектант.

Марго, естествено, беше пак Виолета. Васко я бе кръстил така, за да се разграничи от Таня. Понякога дори я наричаше Марго Фонтейн — за по-кратко, както сам обясняваше.

Макар да нямаше куража да постави балета пред водката. Васко бе най-добрият или по-точно единствено добрият от танцьорите. На сцената се отличаваше с увереност, сила и стремителен скок, които вадеше неизвестно откъде, тъй като в живота бе по-скоро отпуснат, ако не броим един или два скандала през годината, дължащи се по-скоро на преливане, отколкото на темперамент.

Бе, общо взето, добро момче, добър техник и истински талант, обаче малко буренясал. Вероятно защото бе свикнал с мисълта, че е най-добър и не могат без него. Задоволяваше се с туй, което постигаше без особени усилия. С две думи, бе нещо като една мъжка Мими, само че по-надарена. По-надарена, ала без особено самочувствие.

— Това е лошото, когато не виждаш наоколо си върхове — изповядаше той в дни на депресия. — Няма с кого да се измерваш и няма към какво да се стремиш. И вместо сам да се издигнеш като връх, оставаш си едно ей такова връхче сред една ей такава равна местност.

Съзнаваше ясно средния си ръст, ала нямаше воля да го превъзмогне. Физически също бе среден на ръст, но какъвто бе строен и мършав, правеше впечатление на висок. Имаше слабо бледо лице с изпъкнали скули и малко гърбав нос и откакто по телевизията бяха давали „Децата на рая“, всички в града твърдяха, че напомнял на Жан-Луи Баро, на което Васко отвърщаше снизходително, че гениите си приличат и че ако трябва да бъдем точни, не той прилича на Жан-Луи Баро, а обратното.

— Тоя моят глупак още малко и наистина ще повярва, че е Жан-Луи Баро — забелязваше Мими.

Но това бяха минали работи и в момента Мими казваше съвсем друго нещо и по съвсем друг повод, тъй като разговорът се отнасяше не до Васко, а до Плисецкая.

— В тоя наш занаят — казваше Мими — или си нещо голямо, или си едно голямо нищо. Единствената ми утеха е, че силата е все пак на наша страна.

— Коя е тая „вашата страна“? — запита скептично балетистът.

— Ами че страната на тия, дето сме нищо. Понеже сме мнозинство.

— Говориш глупости — срязва я Таня. — Един спектакъл не се прави само от прими.

— Кой казва обратното? — промърмори Мими.

В балета има нужда и от фон. Както в математиката — от нули. И все пак тъжно е да си нула.

— А Олга какво е? — подхвърли Васко не защото не знаеше какво е Олга, а защото искаше по липса на печка да постопли атмосферата с малко ненавист.

— Тя е от най-нещастните. От тия, дето са наказани да висят между небето и земята. Тя е нещо, само че с голям минус. Или, ако щеш, тя е нищо, подкрепяно с два плюса: техника и нахалство.

„От тия, дето са наказани да висят между небето и земята... Олга не е от тях — мислеше Виолета. — Тя съвсем не виси. Тя се е настанила удобно на доброто си място. Ако някоя виси между небето и земята, това си ти: неспособна да се примириш с низините и безсилна да стигнеш върха. Поне до тоя момент. Да се надяваме, че само до тоя момент.“

Тя бе престанала да следи разговора на тримата и отново даде ухо едва когато долови, че са почнали да говорят за нея.

— От всички ни тук само това момиче е щастливо — рече Васко.

— Защото има велика цел... — подсказа Таня.

— Защото все още вярва в нея. Великата цел... Кой от нас я е нямал... още от училището, още от пубертета... И колкото повече вървиш към пълнолетието, толкова по-ясно я виждаш. Само че после идва ред на обратния процес: почва да става все по-мъглява, губи се, чезне... Докато някоя заран се сецаш: А! Къде ми е целта?... Надзърташ в гардероба, търсиш я под кревата — няма я!

— Ти не я търсиш под кревата, а на дъното на бутилката — уточни Мими.

— Не е важно къде я търся. Важното е, че я няма.

Те продължаваха да бърбят в този дух и при втората бутилка разговорът вече така се оживи, че Виолета се измъкна, за да се усамоти на леглото в своя ъгъл.

Би трябвало да си легнеш. Би трябвало да заспиш. Утре те чака тежък ден. Да заспиш... при тия техни викове... и при тия твои мисли...

— Ще ви пречи ли, ако пусна грамофона? — запитва тя, като се възползва от една неочаквана пауза.

— Пусни го, ако щеш и с пълна сила — рече великодушно Васко.

— А, само не с пълна сила! — възрази Мими.

— Не ограничавай детето!... — настоя Васко. — Децата са нашето бъдеще.

— Ами че аз тъкмо за детето мисля бе, глупчо! Да оставим, че от тая нейна „Спяща красавица“ човек не може да заспи... Да оставим, че след като онова пиано ти е дрънчало на репетициите, вечер в къщи пак те чакат адажио и алегро... Лошото е, че ще се шашне с този грамофон...

— И нека се шашне! — отрязва балетистът. — Ако не си малко шашната, как ще правиш изкуство?

Тя бе пустила междуременно грамофона, макар и не на най-силното, нито на „Спящата красавица“. Пуснала бе плочата, която през деня не бе могла да дослуша. След па дъо сис щеше да дойде и партията на Черния лебед. Нейната партия. Това все още й звучеше почти невероятно: нейната партия.

Взе плетения шал от закачалката, наметна се и се сви върху леглото, но усети дори и през шала хладината на стената. Вдигна възглавницата и я мушна под гърба си. Ще трябва в понеделник най-после да купи една нова калъфка. Като си черен лебед, това не значи да спиш на мръсна възглавница.

Музиката бе достатъчно силна, за да заглушава поне отчасти гласовете в другия край на стаята. Лампата с абажура прожектираше нежното си ветрило от розова светлина върху насрещната стена. И там, сред бледото розово сияние, вече почваха да витаят, отпърво неясни, а сетне все по-зрими, ефирните образи на видението.

Това бе все същото онова видение, което датираше още от детството, още от онзи първи миг на озарение. Наистина то се беше доста поизтъркало — за толкова време дори и едно видение ще се изтърка, — но тя бе привързана към него като към някаква скъпа, вече избеляла снимка, тук-таме поизмачкана, понеже си я носила до сърцето си, и тук-таме позамъглена, понеже си плакала над нея.

И додето се взираше в розовото сияние насреща и следеше полета на невидимите образи, от апарата се разнесоха плътни и мелодични звуците на адажиото. Па де дьо. Нейният танц. Танцът на Черния лебед.

СЪБОТА

Тя бе скитала дълго бог знае къде и се бе срещала с бог знае какви хора и се бе разправяла за бог знае какво с тия хора или се бе опитвала да избяга от тях, но сега цялата тази бъркотия бе останала назад, преодоляна и забравена, и тя бе стигнала до някакво тъмно и глухо място, което нямаше очертания и измерения, а бе само полумрак и гробен хлад.

Тя обикаляше насам и натам из това място, като се опитваше да се оправи и да намери изход, и търсеше някакъв белег — сграда или дърво, — по който би могла да налучка пътя, защото смътно си спомняше, че и някога по-рано, някога много отдавна, е попадала в това тъмно място и някак си е налучквала пътя.

Оттук нейде се минаваше, съобразяваше неуверено тя. Минаваше се през един поток, а после започваше стръмнината, тази безкрайна стръмнина, която бе едничкият изход, защото — Виолета едва сега се сещаше — мрачното място, дето бе попаднала, не бе нищо друго, а дъното на бездната. Трябваше да намери стръмнината, защото тя бе едничкото спасение, тази ужасна стръмнина, която ту бе покрита с храсти и тръне, дето те обгръщаха и дърпаха назад като сухи костеливи ръце, ту представляваше безкраен и пепеляв сипей, по който отчаяно пълзиш в сивата здрачевина и който непрестанно се срива под нозете ти.

Тя продължаваше да се лута без посока в това тъмно и студено място и напразно търсеше да се оправи, когато ненадейно забеляза в полумрака пред себе си строгия правоъгълник на огромна врата. Значи, съм в преддверието, сети се тя, значи, затова мястото ми се видя познато. Тя направи още няколко крачки към огромната врата — макар отлично да знаеше, че е плътно затворена, — като се опитваше да си спомни кой е начинът да се измъкнеш от преддверието, в случай че вратата, както винаги, се окаже затворена.

Вратата, разбира се, бе затворена, туй се виждаше ясно дори в тоя полумрак и дори от това разстояние и Виолета се огледа

безпомощно, като си мислеше, че трябва да намери някой, който познава тия места и би могъл да я упъти. И също както някога, много отдавна или много скоро, с изненада съзна, че е съвсем сама в това глухо преддверие и дори баща ѝ го няма, и напразно се опитваше да съобрази защо не вижда тук нито баща си, нито някой от хилядите други. Може би защото никой от другите не искаше да признае, че принадлежи към тези от преддверието. Може би защото всички те, другите, се бяха изпокрили в мрачните ъгли на помещението, където само тя, каквато си беше мършава и зиморничава, стоеше и зъзнеше в закърпеното си трико пред огромната тържествена и неумолима врата.

А би трябвало това преддверие да е пълно с такива като нея, да гъмжи от навалица като чакалня на гара, защото нали ако малцина са призвани, то много и много други са звани, но ето че от тия много и много тук не се виждаше никой, и тя тъкмо си казваше това, когато забеляза, че пак е сгрещила, защото до нея ненадейно бе изникнал баща ѝ, облечен в своя стар шлифер и загърнал в него кутията с цигулката, като че носи бебе.

Не е издържал да се спотайва в тъмното и да ме гледа как стоя тук сама — каза си Виолета. А баща ѝ се наведе към нея и започна да ѝ шепне доверително нещо, нещо тъй тихо и объркано, нещо в смисъл, че не бива да се чака повече, защото колкото повече чакаме, толкова по-трудно става да се мине през вратата.

— Но тя е затворена — възрази Виолета.

Вместо отговор баща ѝ я хвана с лявата ръка, понеже с дясната стискаше до гърдите си цигулката като някое бебе, и двамата поеха бавно към вратата, съвсем бавно и мъчително, сякаш газеха в дълбока вода, и когато стигнаха до вратата, Виолета с изненада видя, че тя е леко откrehната — чудно как досега не съм забелязала, че е откrehната, — и двамата се промъкнаха през тази едва откrehната огромна врата, за да се изтръгнат от мразовития полумрак на преддверието и да проникнат в отвъдния свят.

Само че отвъдният свят беше бездната.

Бездната започваше почти веднага след вратата и Виолета стоеше с баща си на самия ръб на скалата, а по-нататък бе страшната тъмнина на пропастта.

— Трябва да се прелети — каза едва чуто баща ѝ.

Тя го гледаше скована от страх и дори не можеше да събере сили, за да запита „как ще се прелети?“

— Ето така — обясни баща ѝ, като остави цигулката върху скалата. — Ето така, също като че правиш гран жете... Ето така: еполман кроазе, пета позиция, левият крак напред.

Левият крак? — съобразяваше тя объркано. — Кой точно? Татко даже не знае, че имам два леви крака.

Тя съобразяваше или се опитваше да съобразява, но баща ѝ, раздразнен от нейната нерешителност, вече я подбутваше нетърпеливо напред към бездната и тя си каза да става каквото ще и политна, също като че прави, гран жете, но едва политнала, се усети скована от ужас и тялото ѝ внезапно натежа като олово и тя се срина надолу към тъмното и празното и едва успя в последния миг да се залови с ръце за ръба на скалата и да опре нозе в някаква хлъзгава издатина, и потънала в ледена пот, отчаяно затупка с палци по издатината, но все повече се плъзгаше, додето загуби почва под краката си, додето се откъсна от скалата и рухна в бездната: и падаше, падаше, падаше... чак до острата тръпка, на събуждането.

Тя и този път се събуди, потръпваща от току-що преживения страх, и отворила очи, с облекчение разбра, че мракът наоколо ѝ не е мракът на пропастта, а на стаята. Дано само не е изкрещяла в съня си.

Тая нощ ти пак нещо извика... — бе казала неотдавна една заран Мими. — Какво става с тебе, насън? Колят ли те?

— Падам.

— А! Падаш... И аз съм го имала този кошмар: летиш, а после падаш. Затова избягвай да летиш... И ако полетиш, без да искаш, побързай да се събудиш. Тогава няма и да падаш.

Сега тя лежеше, притворила очи, като си казваше, че трябва да забрави лошия сън и наново да заспи, защото утре я чака тежък ден. Тия кошмари, всичките, водеха началото си от приказките на баща ѝ. Тя търсеше опора в съветите на баща си, тия съвети, повтаряни и преповтаряни години наред, за да ѝ вдъхнат кураж. Но странно, макар и изричани с обич и грижа, тия съвети постепенно се бяха превърнали в травми. С течение на времето баналните думи бяха добили плът и форма, за да се преобразят в кошмари — кошмарите на преддверието, на сипея, и на бездната.

Преддверието бе адажиото. Също както и сипеят. Едно адажио на безизходицата. А алегрото бе бездната. Алегрото, на катастрофата.

Додето лежеше тъй, притворила очи и очакваща да дойде сънят, тя поведе разговор с баща си. Когато разговаряше с него така, в просъница, той, бе значително по-откровен, ала и по-строг, отколкото наяве. Достатъчно строг, за да ѝ каже без церемонии:

— Ти не изпълни подвига.

— Изпълних го, доколкото бе по силите ми. Изпълних го с всичките си възможности.

— Въпросът не е дали са всичките или половината. Въпросът е дали са достатъчни. За подвига е нужен много по-голям шаг. И много по-висок па дъом. Да, ти не изпълни подвига.

Навярно скоро щеше да се развидели, защото когато отново заспа, в съня ѝ също започна да се развиделява и стръмнината, преддверието, бездната бяха останали далеч назад, тя бе ги напълно забравила, тя бе освободена от всякакви спомени, тя бе без минало, като всички щастливи хора, и се движеше леко и свободно по някаква пътека, между високи треви и разцъфнали храсти, движеше се с радостно предчувствие, защото знаеше, че нейде хей там, дето свършва пътеката, започва синьото и ведро пространство, едно синьо и топло пространство, в което ще влезе като в езеро от светлина, за да заплува по течението на топли ветрове, звучащи като музика.

Някакъв властен звук внезапно я сепна. Това не бе музиката. Това бе будилникът.

Звънът бе остър и настойчив, нахален като всяка реалност и неотменим като новия ден. Без да отваря очи, Виолета протегна ръка и спря механизма, но синьото на просъницата се бе вече разсеяло. Опита се да го върне, макар и още само за миг, ала през притворените клепащи проникваше не синьото, а кафяво-червената мрачина на студиото.

Завесата с големите есенни цветя бе спусната. Мими още спеше. Слава богу. Подир такива вечери в компанията на Васко, на Таня и на водката тя винаги спеше до късно и, по-точно, додето не я събудеха.

Виолета отметна одеялото, стана и като потръпваше от студ, се отправи към банята. На тая телефонна кабина това ѝ бе хубавото, че бързо се затопляше. Достатъчно е да поработи малко душът с горещата вода, и банята се затопля. Но Виолета пусна водата почти хладка, за да

остане нещо в бойлера и за Мими. Можеше да замести недостига на топлина с една фрикция с онова конопеното кесе. Така бе и по-здравословно.

Върна се в студиото и бързо се облече, за да не допусне студът отново да я обгърне. Бельото ѝ бе ледено и даже черният пуловер не топлеше, а чакаше ти да го стоплиш.

Свари кафе, не от онова бакалското, а от другото и едва тогава взе да буди приятелката си:

— Мими, ставай... трябва да тръгваме...

Мими отпърво не даваше признаци на живот, сетне неприязнено изръмжа, а на края събра сили да промърмори:

— Тръгвай...

И едва когато Виолета взе да облича мантото, приятелката ѝ рече малко по-ясно:

— Ако оная злоба пита за мене, кажи, че не съм добре...

Оная злоба едва ли щеше да пита. Щеше да се задоволи да отбележи за формалност отсъствието и — и толкова. Тя отдавна я беше отписала мислено.

Мими се появи отново на хоризонта едва към края на обедата в стола. Естествено — пак в компанията на Таня и Васко и естествено — подир обичайното киснене в кафенето. Вечният сънен кръговрат — студиото, кафенето, столът, а сетне, за разнообразие — операта, кафенето, студиото или при наличието на по-солидни авоари — ресторантът и барът.

Тримата се настаниха край масата, дето Виолета се хранеше сама, и Таня не се сдържа да отбележи:

— Тоя, Пламен, пак е цъфнал с оная дунда...

Виолета бе зърнала Пламен и дундата още като влизаше и те си бяха кимнали за поздрав, защото тя и Пламен всъщност никога не бяха се скарвали и при среща продължаваха да си разменят поздравии, а понякога дори и по някоя дума в смисъл как си и как върви работата. Сетне тя бе седнала с гръб към тях, за да не ги гледа и да не ги смуцава. Колкото до нея самата, не виждаше причини да се смуцава и да се вълнува, защото цялата тая история бе отдавна обърната страница.

Една окончателно приключена история. Една история с точка и край. И все пак, когато се сбoguва с ония тримата и ги остави да се

оправят с яхнията и компота и си тръгна към къщи, Виолета разсеяно мислеше дали Пламен е научил кой ще играе в утрешното представление и дали ще дойде да я види на представлението и усети, че и се иска той да бъде някъде там на третия или на четвъртия ред, за да може добре да оцени партията ѝ. Искаше ѝ се да дойде на спектакъла не за да му натрие носа — баща ѝ още много отдавна ѝ бе казал, че е глупаво да натриваш някому носа, — а за да разбере, че тя съвсем не е гол инат и голо самочувствие и че с Пламен и без Пламен все тъй следва пътя си и успехите по този неин път съвсем не са рядкост.

Пламен водеше културния отдел в съвета, така че имаше отношение и към балета, поне колкото към другите изкуства, което не бе бог знае какъв духовен багаж, но не бе и съвсем нищо. Една вечер Васко, доста пийнал и доста ядосан, че Пламен не си дава труд да отговаря на заяжданията му, бе извикал:

— А какво знаете вие, чиновниците, за изкуството, вие, дето ни ръководите?

— Имаш пред вид чиновниците изобщо или специално мене? — бе запитал Пламен.

— Да речем, че имам пред вид тебе.

— Тогава си в грешка. Мога да свиря на пиано котешкия марш, мога да играя хоро, мога даже да пея, макар и доста фалшиво.

— Добре, че си го признаваш.

— Е, да, и това е последното ми предимство. Поне разбирам, за разлика от някои други, че изкуството, не е лесна работа и не се усвоява по кръчмите.

Тук Васко се бе опитал да извади като добавъчен аргумент юмрука си, но понеже действието се развиваше в ресторанта, не им позволиха да се сбият и скандалът се размина.

Пламен не си въобразяваше нищо особено, макар да не бе чак толкова бос, колкото се представяше, и си вършеше своята работа, защото, както сам казваше, ако някои са призвани да правят изкуство, то други са длъжни да се занимават с бумагите на изкуството. Той не бе от хората, жадни да се тикат, дето не им е мястото, беше прекалено спокоен, дори малко сънлив, за да се тика, дето не му е мястото, с две думи, не отговаряше нито по нрав, нито по външност на жаркото си име. И когато веднъж в стола се приближи до масата на Виолета и

поиска разрешение да седне, съвсем не приличаше на тип, решил да се натрапи, дето не му е мястото, а просто имаше вид на човек, който бърза да се нахрани, за да се върне в бюрото си.

Тя го погледна бегло, кимна едва-едва и отново наведе очи към чинията. Бе още на супата с топчета, но отбираше само топчетата, защото от цяла чиния супа се пълнее. Пазеше се от излишно ядене до степен да се усеща винаги гладна, нещо, с което на края свикваш, особено, ако се въоръжиш с мисълта, че по-добре е да си гладна, отколкото да ти се повдига от пресита. Всъщност тя нямаше особена склонност към пълнеене, нещо, което трудно би могло да се каже за Пламен. Той бе прехвърлил 30-те, а килограмите му вероятно бяха тройно повече от годините, но при високия му ръст това не личеше особено. Имаше хубаво мургаво лице със сериозен израз, дължащ се донейде и на очилата в тъмни рогови рамки, и както седеше срещу нея, погълнат в изследване на собствената си чиния, съвсем не изглеждаше на човек, настроен за флирт.

— Видях ви оная вечер в „Кармен“ — благоволи все пак да подхвърли той между супата и второто. — Хареса ми.

Второто бе тоя ден телешко с картофи, което заплашваше да я остави съвсем гладна, тъй като Виолета по принцип избягваше в интерес на линията всякакви картофи, а що се отнася до месото — колко месо може да има в една порция.

„Хареса ми.“ Той не беше уточнил какво точно му е харесало — операта или нейния танц. Нито бе благоволил да се представи, но това бе по-дребно опущение. В тоя град даже хората, които не се познаваха лично, се знаеха какво представляват и на кея й беше известно, че този е някаква клечка в съвета.

— Радвам се — избъбри едва чуто тя, докато отделяше двете късчета телешко от купчината картофи.

С тия фрази се ограничи и целият разговор. Щеше да се ограничи, ако не се бе случило да излязат едновременно от стола и ако във на улицата Пламен не бе погледнал часовника си и не бе забелязал:

— Още цял половин час... Ако и вие имате половин час, бихме могли да изпием по едно кафе.

Оказа се, че тя също разполага с един скромнен резерв от свободно време, тъй че се отбиха в „Ален мак“ и изпиха въпросното кафе и през цялото време не се случи нищо особено и не се размениха

повече от няколко къси реплики и никоя от тях не съдържаха нещо такова, та да бъде запомнена и отбелязана в анализите на историята, макар че Виолета и до днес още ги помнеше. Какво чудно, че ги помнеше. Те съвсем не бяха толкова много, та да ги обърка или да ги забрави, и всички бяха от рода на фразата, която той по едно време ѝ бе отпразил:

— Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.

Не беше хладно, а направо студено, защото тази есен студът бе подранил, без да обръща внимание на канцеларския срок за пускане парното. Тя обаче поклати глава и не пожела да се наметне, най-вече защото мантото ѝ беше доста охлузено. Това тъмносиньо манто тя си го беше купила при паметното повишение в ранга на солистка, но от повишението бяха минали вече доста години, цели пет години, и палтото беше доста изтрито и добре, че беше тъмносиньо, та на улицата това не личеше, но тук, вътре в заведението, се хвърляше на очи и тя предпочиташе да бъде по пуловер и дънки, не че пуловерът и дънките са бог знае какъв тоалет, но във всеки случай са нещо по-артистично и дори да са малко износени, това също е артистично.

Изобщо през целия този половин час не се случи нищо особено, освен че започна тяхната дружба, в която също нямаше нищо особено и която се разви тъй неусетно и естествено, сякаш двамата отдавна се бяха познавали и отдавна бяха решили да започнат дружба, но до тоя момент бяха отлагали, понеже разни други неща ги отвличаха и понеже знаеха, че тая дружба така или иначе им е писана и няма начин да не дойде с времето си.

Тя дойде, тяхната дружба, съвсем естествена и съвсем абсурдна. Естествена, защото сякаш отдавна се бяха познавали и отдавна се бяха очаквали, и абсурдна, защото и външно, и всякак другояче изглеждаше като съюз на антиподи. Тя лично съвсем не се вълнуваше от това обстоятелство и знаеше от изкуството, че нещата могат да се свързват не само по принципа на хармонията, а и по закона на контраста, но тази истина, изглежда, не бе добила още достатъчна популярност поне тук, в тоя град, и затуй случваше се, когато двамата се движеха по улицата, някой подрастващ шегобиец да извика подире им по адрес на Пламен:

— Ей, гледай да не я счупиш бамбината, какъвто си дебелак...

Тя и без туй си бе слабичка, а когато крачеше до огромния си кавалер, изглеждаше още по-крехка, като момиченце, което таткото е повел към първия училищен ден. Би могло да се каже, че таткото съвсем добродушно приема погледите и забележките на околните, ако допуснем, че изобщо ги забелязваше, но той едва ли ги и забелязваше, изпълнен с доволство, че води до себе си своето малко момиче.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“

На нея винаги ѝ бе хладно, дори и през летните месеци, понеже летните месеци ги прекарваше в оная усойна софийска квартира на баща си. „Това е, защото нямаш никакъв запас от мазнини — казваше Мими. — Ти наистина прекаляваш с тия режими.“ На нея винаги ѝ бе хладно, особено в тоя град и в това начало на сезона, което не предвещаващо нищо повече от студове и сняг и дребни роли.

И може би защото ѝ бе хладно, така се случи, че още първата вечер стигнаха до ергенската му стая и тя прие да влезе, като че се касаеше за нещо, по което и не струва да се умува. Той обаче гледеше далеч по-сериозно на събитието и додето стигнат до стаята, трябваше да вземат сума предпазни мерки, за да не разбудят хазяйката, макар че Виолета не виждаше какво чак толкова страшно има в туй, че ще разбудят хазяйката — като се събуди, пак ще заспи, — но мъжете са такива страхливци и Пламен очевидно се тревожеше не толкова за съня на хазяйката, колкото за своето реноме или за нейното, или за реномето и на двамата, защото в провинцията, знаеш, не е като в София и хората умират да си чешат езиците.

В провинцията наистина не беше като в София и всичко се научаваше, често пъти даже преди да е станало, а понякога и изобщо без да стане, така че още следващите дни те постепенно изоставиха конспирацията и това бе постигнато без специални уговорки, също както и всичко друго, и те заживяха тъй, сякаш вече са се разписали в съвета или още утре ще се разпишат, с което предизвикаха досадата на градските клюкари, защото какъв смисъл да разбулваш една интимна тайна, щом тя вече е престанала да бъде тайна.

Виолета не бе мислила за бъдещето на отношенията си. Тя изобщо нищо не бе мислила, не бе си казвала ето добра възможност да се снабдя с приятел, след като Мими и всички други си имат приятел, нито бе съобразявала, че всъщност вече е време да каже сбогом на

ергенския данък, а бе тръгнала с Пламен, като че това бе нещо тъй естествено и отдавна уговорено, та дори няма място за обсъждане.

Тя не бе загубила ума си по тоя едър мъж с телесни излишъци и оскъден речник, по тоя сънлив Пламен, дето се боеше да не разбуди хазяйката. Що се отнася до самия него, подобна опасност за разбуждане бе напълно изключена. Запазваше цялата си сънна невъзмутимост дори и в мига на прегръдката. Но това не я дразнеше. Нищо у него не я дразнеше, даже безкрайните му мълчания. Свикна съвсем неусетно да запълва мълчанието му със собствените си приказки, тя, която бе известна в града с крайната си необщителност. Говореше за работата си и за неуспехите и за несигурните надежди. Веднъж дори се отплесна в подробности за отношенията между балерините.

— Ето че взех и да сплетнича...

— Време беше да почнеш — промърмори Пламен.

— Защо?

— Защото вече бях решил, че не си за тази професия. В тия ваши професии съперничествата и боричканията са неизменна част от програмата.

— Мерси.

— Казвам го не като укор, а като констатация.

Той изобщо не бе по укорите и се ограничаваше най-вече с констатации, когато речеше да наруши мълчанието си, но въпреки безучастния тон, констатациите му понякога звучаха като укор.

— Струва ми се, че одеве сбърка нещо в соловата партия — бе забелязал той, когато една вечер се прибираха след представлението.

— Сбърках, да.

И понеже Пламен мълчеше, добави:

— Уж не разбираш от балет, а си забелязал.

Той не отговори и продължи да крачи бавно, вперил поглед в тротоара, като че се боеше да не се спъне в някоя плоча.

— Тебе не ти ли се случва да сбъркаш? — запита тя, раздразнена не от бележката, а от мълчанието му, в което сякаш се таеше нещо многозначително.

— Случва се — сви той апатично пълните си рамене. — На всички ни се случва. Само че на сцената това по личи.

Иначе никога не се произнасяше за играта ѝ, макар да посещаваше повечето спектакли, и в това също имаше нещо многозначително. Пламен не бе по фалшивите похвали, значи, щом мълчи, не намира нищо достойно за хвалба. Веднъж тя му зададе въпроса, който още от началото на дружбата им се въртеше в главата ѝ:

— Помниш ли, когато се запознахме... Ти ми каза, че си ме видял в „Кармен“ и ти е харесало...

— Е, и?...

— Само не поясни какво всъщност си харесал: операта или мен...

— Тебе, естествено.

— Можеше да го кажеш още тогава.

— Боях се да не те засегна.

— Коя жена се засяга от комплименти.

— Да, но вие, артистките, не сте като другите. Ако призная, че съм те харесал именно като жена, а не като балерина... Знам ли...

Той наистина не знаеше. Във всеки случай не знаеше достатъчно, иначе би ѝ спестил това признание. Но каква полза, дори да го бе спестил? Когато двама души са постоянно заедно, мислите на единия постепенно проникват у другия, даже и през мълчанията.

Това, че не я ценеше като балерина, бе още една горчивина, наред с толкова други и подир толкова други, и тая горчивина трудно можеше да се изличи с декларацията, че е харесвана като жена. Но Виолета преглътна горчивината, като по навик я причисли към всички останали неща, които; взети заедно; съставяха подвига, защото в края на краищата можеш да накараш насила някого да се ожени: за тебе, но няма начин да го принудиш насила да те харесва.

Колкото до брака, това проблем не я занимаваше не защото бе съвсем без значение, а защото смяташе, че той ще се уреди от само себе си и че двамата няма за къде да бързат. Ако трябваше да се бърза, то бе по съвсем друга линия, обаче там нещата вече не зависеха от нея.

Пламен, изглежда, бе на същото мнение по въпроса за брачната церемония, поне даваше вид, че е на същото мнение в течение на цяла година, и ако нещата бяха продължили в този дух, двамата вероятно щяха още да бъдат заедно. Само че те не продължиха в този дух.

— Какво ще кажеш, да минем тия дни да се разпишем... — бе подхвърлил нехайно той веднъж в стола към края на обедата и по-точно

в мига на десерта — едно малеби с розов сироп в тенекиени купички, от тия дето приличат на легенчета за бърснене, едно малеби, което, що се отнася до Виолета, бе осъдено да остане непокътнато.

— Това втори десерт ли е? — запита тя със същия нехаен тон.

— При положение, че се въздържах от първия...

— Вярно: след като оставям първия, разумно е да приема втория.

Инак ще остана съвсем с пръст в устата.

Той не добави нищо повече, сякаш разговорът по въпроса бе просто една подробност, предварително известна и на двамата. И чак когато излязоха на улицата, погледна часовника си и каза почти като онзи път в деня на запознаването:

— Имам още половин час. Бихме могли да изпием по едно кафе.

И също като онзи път денят бе есенен и хладен, защото времето бе направило пълния си кръговрат и бе изминала точно година от началото на дружбата им и те тръгнаха бавно към кафенето, подтиквани нетърпеливо от острия ветреца, който премяташе опадалите сухи листа по тротоара и, изглежда, се дразнеше от невъзмутимостта на тоя масивен мъжки гръб, дето е чисто губене на време да го подтикваш.

Кафенето в този час бе почти пусто, ако не се смята една компания, разгуляла се по никое време и разположила се в дъното на заведението, по-далеч от любопитните погледи и от светлината на деня.

— Разписването е неизбежна подробност — уточни Пламен, когато се настаниха край малка масичка до витрината. — Но след като тази подробност бъде отметната, ще трябва някак си да уредим бита си.

Тя не намери за нужно да отговори, защото какъв смисъл да отговаряш на баналности. Но тъкмо баналността на декларацията ѝ се стори подозрителна. Пламен не беше любител на празните фрази.

— Изобщо искам да поговорим по някои въпроси, които досега не сме обсъждали, защото те идват на дневен ред едва с тая подробност — разписването.

— Слушам, господарю мой.

Той понечи да каже нещо, ала замълча, тъй като келнерката бе донесла кафетата. Почака я да се отдалечи, отпи скъпернически от чашата си и изтърси:

— Имам пред вид професията ти. Струва ми се, че най-добре ще направиш да я зарежеш.

— Какво?

— Мисля, че го казах доста високо.

— Напротив: съвсем ниско. Толкова ниско, че сам не се чуваш какво приказваш.

Той премълча, отпи отново от кафето и едва тогава забеляза:

— Имай пред вид, че не ти сервирам импровизации. Разсъждавам по тия неща вече цяла година.

— Цяла година... за да решиш въпроса за професията ми?

— Смятах, че тази година е нужна преди всичко на тебе.

— За какво? За да стана твоя робиня, господарю мой?

— За да ти уври главата — поясни той спокойно.

Тя се взираше в недокоснатата чаша пред себе си и сякаш се питаше има ли смисъл да продължава разговора. Сетне отмести поглед към улицата навън: скучната редица подкастри и вече пооголени дървета, под тях редицата на гъсто паркираните една до друга коли, сякаш оставени тук на доживотен гараж, а по-насам, до самата витрина, тротоарът, по който есенният вятър подмяташе сухи листа.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“

Този път не го каза. Вероятно смяташе, че е казал каквото е трябвало да каже и сега е нейният ред.

— Трябваше да почнеш с тоя въпрос, а не с оня за разписването — произнесе Виолета с безцветен глас.

— Тоя или оня... какво значение... те вървят в пакет.

— Ако беше почнал с този, нямаше да стигнем до другия. Щяхме да се скараме само по един въпрос, вместо да се разделяме по два.

— Нямам никакво намерение да се разделяме.

Каза го с обичайната си сънливост, ала без сянка на колебание.

— Защото си убеден, че ще отстъпя?

— Защото вярвам, че ще се вразумиш.

— Понеже проектът ти е изцяло в мой интерес.

— Именно. Не твърдя, че за мене е без значение дали ще напуснеш операта, или не... Но това е от значение най-вече за тебе.

— Една бездарна балерина... дето напразно си блъска главата в стената...

— Не съм казал, че си бездарна. И не го мисля. Но колкото до стената, смятам, че не си далеч от истината.

Подир което този мълчаливец, който скъпеше всяка своя дума, внезапно се разбъбри и изля поток от приказки. При други обстоятелства тя би оценила тая бърливост като плюс в своя полза: сънният флегматик, непроницаем за вълненията, най-сетне се бе пробудил, разтревожен от опасността, че може да я загуби. Защото усещаше по нейните фрази, неочаквано остри и непривично враждебни, че тя вече се откъсва от него, че се оттегля и отдалечава, че всичко, което бе изглеждало до този момент като сигурно и предназначено, изведнъж рухва, сгромолясва се, превръща се в пепел — тяхната дружба, техният брак, тяхното общо бъдеще.

Стремеше се да щади самолюбието ѝ, приемаше таланта ѝ като нещо съвсем очевидно — какъв смисъл да я дразни тъкмо сега — и наблягаше най-вече на другото: изтощителната борба за отдавна заети места, които никой няма намерение да ти отстъпва, за да ти прави удоволствие и до които даже да стигнеш някога, това ще се случи тъй късно, че ще има значение не за изкуството ти, а за пенсията. И после, този всекидневен, изнурителен хамалски труд, и тия свирепи режими, от които си станала на кожа и кости, и всекидневните унижения, мъмрения и подвиквания, като че ли си товарно добиче, и изтощителните съперничества, и оскърбителните преценки на колежките — тия преценки не стигат може би до ушите ти, но обилно, се леят зад гърба ти — и неизбежното износване, което с годините ще става все по-отчетливо... И всичко това за какво?...

Той замълча, понеже въпросът бе тъй формулиран, че съдържаеше в себе си и отговора или понеже се бе уморил от собствените си приказки.

— Вече ми става ясно, че не импровизираш — кимна тя, като отмести поглед от витрината към недокоснатата чаша. — Ясно ми е, че тази аргументация от сума време си я трупал... даже и приказките по мой адрес от страна на колежките...

Той мълчеше.

— Навярно си готов и с последния си отговор.

— Какъв отговор?

— Ами не чакаш ли да те запitam: като ме караш да се откажа от една професия, каква друга би ми предложил? Само домакиня и майка

или и нещо отгоре?

— Мислил съм и по това наистина.

— И какво намисли?

— Затова отлагах този разговор, защото нищо не бях намислил...

— Че няма ли там в съвета поне едно секретарско място?

— Не ставай зла — рече той спокойно. — Исках да кажа, престани да бъдеш зла...

Тя замълча, решила да прекъсне това безполезно пререкание, но не можа да се стърпи и след минута подхвърли:

— Ами ако аз ти предложа да смениш своята професия? В края на краищата за тебе това е по-лесно. Един администратор дали ще ръководи изкуството, или някоя кравеферма...

Тя прехапа език, решила, че наистина става зла. Можеха да се разделят и без да се нагрубават. Той също мълчеше, без да дава вид, че е засегнат. Вероятно не беше и засегнат. Вероятно гледаше на нея като на дете, обзето от лекомислен детски гняв.

— Може да съм тъп даже и за кравеферма — рече най-сетне той. — Кравефермата също си има трудности, макар кравите да не играят балет. Но колкото и да съм тъп, все пак разбирам, че не е лесно да се смени една професия, особено ако тя е и призвание. И именно затуй едва днес стигнахме до този разговор.

— А защо изобщо трябваше да стигаме до него?

— Намерих решението. Отвори се една възможност да напуснеш операта, без да изоставяш професията. Към културния дом се създава кръжок по балет и ни трябва щатен ръководител. Ще бъдеш сред млади хора, ще ги учиш на изкуство, а те ще те гледат в очите, ще те боготворят...

Тя слушаше уморено, а той вероятно бе сметнал тая умора за признак на примирение, защото известно време продължи да повтаря своите „ще те гледат в очите“... „ще те боготворят“, макар повторенията съвсем да не влизаха в привычките му.

— Престани — произнесе най-сетне Виолета. — Признавам, че този вариант с кръжока е по-великодушен от секретарско място. Признавам и всичко друго, което пожелаеш — че съм зла, несправедлива и най-вече бездарна... но аз съм това, което съм, и не виждам никаква възможност да се променя. Избрала съм веднъж

завинаги своя път, разбираш ли, фатално съм го избрала и с теб или без теб...

— Само че аз не мога без теб, Виолета.

Каза го без излишен патос и с обичайния си сънлив тон, и все пак репликата я накара да вдигне очи от чашата и да го погледне бегло.

— Можеш.

— Не, не мога. Досега не съм ти го казвал... не виждах смисъл... не допусках, че ще стигнем до там, да обсъждаме такива неща, като „с теб или без теб“. Но сега, след като сме стигнали до там...

— Остави сантименталностите, не ти приличат на физиономията — рече сухо тя, понеже почваше да се размеква и искаше да си даде кураж. — Ти ми постави днес два въпроса и аз ти казах на първия „да“, а на втория „не“ и оттук нататък решението е в твои ръце.

Той сне очилата, извади кърпичка и акуратно взе да ги бърше, сякаш внезапно установял, че образът на околния свят е почнал да става твърде мъгляв. После отново оседла едрия си меланхоличен нос и рече като на себе си:

— Ще трябва да помисля.

Тя не възрази.

Пламен извади от джоба една монета, погледна я, сетне прибави към нея още една и повтори съвсем без нужда:

— Ще трябва да помисля.

— Добре де, помисли! Не съм хукнала да се разписвам нито с тебе, нито с някой друг. Имаш достатъчно време за мислене.

— Да те изпратя ли? — запита той, когато вече бяха на улицата.

— Не си прави труда. И без това твоят половин час прекалено се разтегна.

И те се разделиха с бегло кимане, сякаш им предстоеше да се видят отново още тази вечер, макар и двамата да знаеха, че няма да се видят нито тази вечер, нито следващата.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“

Тя усещаше, че не е хладно, а направо студено в тая ветровита есенна улица, по която бързаше в тънкото си старо манто, същото това тъмносино манто от миналата година и от по-миналата и изобщо от времето на последното ѝ повишение. И за да не ѝ бъде чак толкова студено, мъчеше се да не мисли за студа и да разсъждава по други неща, съвсем неотложни неща, като обстоятелството, че заради тоя

разговор се бе лишила от следобедната почивка и сега трябва да бърза направо на репетиция.

Тя бързаше по пустата ветровита улица, като се опитваше да мисли за други неща, а не за студа, но въпреки туй усещаше, че зъзне, и това зъзнене бе вътре в нея и я пронизваше чак до сърцето и колкото да се стараеше да обуздае тръпките, те не изчезваха, а нарастваха и тя напразно си казваше, нека върви там да размисля, нека се маха, прав му път, щом иска да ме прекроява според еснафския си вкус. Тя се мъчеше да се ожесточи и да се пребори по тоя начин с тръпката, обаче не успяваше, защото ожесточението вече бе минало и тя знаеше, че Пламен съвсем не се опитва да я прекроява по каприза си и че даже да мисли за себе си — кой не мисли за себе си, — това не му пречи да мисли и за нея и думите му за тая безполезна борба и за това неизбежно изхабяване не са чак толкова далеч от истината.

Той я обичаше и тя, колкото да се ожесточаваше, нямаше сили да отрече, че той я обича, че е едничкият човек след баща ѝ, който я обича. Той не бе като ония предишните, които случайно бяха пресичали пътя ѝ и мимоходом се бяха натрапвали, за да я видят как изглежда под трикото или да впишат в листата на успехите си и една балерина. Той бе за нея топлината подир толкова дни на хлад и на зъзнене, топлината ѝ, когато почиваше в силната му спокойна прегръдка, и когато го посвещаваше в грижите си подир толкова дни на самота, и дори когато просто мълчаха заедно.

А сега — отново студът и отново студените тръпки. В края на краищата, това не е по нейна вина, а още по-малко по негова. Това си е просто течението на живота, на нейния опак живот, неизбежната част от подвига, между всички останали изпитания. Нали такава им е работата на изпитанията — да се изпречат на пътя ти — и нали такава е твоята цел — да ги преодоляваш. И щом така трябва и щом нищо друго не ти остава, ще зъзнеш и ще продължаваш нататък.

Той я потърси едва подир две седмици след един спектакъл на „Кармен“ и те вечеряха заедно, а после заедно прекараха нощта в ергенската му стая и Виолета отпърво чакаше да чуе докъде е стигнал в размислите си, додето разбра, че нищо няма да чуе. Разбра го още по време на вечерята, но това не ѝ попречи да го придружи до квартирата и да остане там до заранта, без всякакво желание да го затруднява с въпроси.

После той отново пропадна за две седмици и тя не го виждаше да се мярка даже и в стола, а сетне пак цъфна ненадейно една вечер и гостуването в квартирата се повтори. Така тяхната връзка, макар и съвсем разнебитена, продължаваше още цяла година, и Пламен все не намираще време да каже какво е намислил по оня въпрос, а Виолета също не го питаше, защото съвсем ясно бе, че ако е намислил нещо, то съвсем не е в нейна полза, и че ако все още я търси, то е само защото не може да превъзмогне старите чувства, а тя не намираще сили да се отдръпне, защото подир всяка порция самота срещите с него ѝ носеха поне мъничко от оная топлина, която толкова ѝ липсваше.

Той не можеше да заглуши лесно старите чувства, но упорстваше и разумът, макар и бавно, малко по малко печелеше терен — къде могат жалките чувства да се борят с такова нещо като разума — и Пламен все по-рядко я търсеше и порциите самота ставаха все по-обилни, додето настъпи ваканцията и това бе краят, окончателният и неизбежният, една ода на мълчанието и тъгата подир тия невесели вариации, едно прощаване без сбогом, един необявен епилог, настъпил естествено и внезапно, също като първата среща.

После Мими ѝ каза, че бил тръгнал с някаква друга.

— От балета ли е?

— Ами! От балета!... Секретарка е в съвета... Той повече и не заслужава.

Това бе все пак шик от негова страна, че не бе тръгнал с друга балерина, и ѝ беше спестил добавъчните подигравки. Макар че дали ще тръгне с тая или с оная — от това на тебе няма да ти стане нито по-топло, нито по-студено.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“

Тя се бе свила на леглото и бе отправила невиждащ поглед към празното на насрещната стена, озарено от розовото ветрило на лампата. Плацът на стената бе съвсем свободен за видения, а от грамофона се носеше мелодията на танца на лебедите от второ действие, но виденията все още не се появяваха заради тая стара история. Една съвсем приключена история, една история с точка и край, но която идва да те безпокои тъкмо в момента, когато най-много ти е нужно спокойствие, понеже си на прага на голямото изпитание.

Сега не е време да се разкисваш в спомени за скърби и разлъки. Сега е време да си даваш кураж и да черпиш увереност от малките си

успехи. Все пак истината е, че си имала и своите малки успехи, макар и не в сърдечната област. Няколко солови партии в оперните спектакли, а също и онази на тържественото събрание.

Тържественото събрание бе организирано миналата година от комсомола по някакъв юбилеен повод и трябваше да има своята художествена програма, в която по традиция бе включено и балетно изпълнение. Подобни изпълнения също по традиция бяха привилегия на Олга, тъй като всичко следваше да бъде на най-високо ниво. Само че този път примата се заяде нещо за хонорара и ядоса онези от комсомола с претенциите си и партията бе предложена на Виолета.

Тя се готвеше тъй старателно за този дует от пет минути, че отегчи Васко, който щеше да бъде неин партньор и който достатъчно бе рутиниран в това па де дьо, дето го бе правил толкова пъти с примата, така че Васко я остави да си репетира сама и изобщо ѝ внуши да не се притеснява излишно, защото всичко ще си мине, както му е редът, на съвсем прилично ниво.

Той не разбираше, че ако тя се упражнява с часове всеки ден, то не е за някакво си мизерно прилично ниво, а за нещо много повече. Не се и опита да му го обясни, понеже знаеше, че ако се опита, Васко ще ѝ се изсмее:

— И за какъв дявол ти е това „много повече“? За да блеснеш? Но пред кого? Че тия в салона толкова разбират от балет, та могат да забележат, че си сбъркала само ако не дай, боже, паднеш.

Но тя се стремеше с цялото си същество към своето „много повече“ и понякога ѝ се струваше, че не може такъв стремеж, такъв силен стремеж да не прерасне в умение и тя се напрягаше и продължаваше упражненията и дори имаше мигове, когато ѝ се струваше, че е само на косъм от голямата сполука, но едва усетила нейната замайваща близост, усещаше и другото — отвратителната неумолимост на преградата, невидима, ала непреодолима, като студеното стъкло, в което мухата се блъска с глупава настойчивост. Тя се блъскаше известно време упорито и отчаяно в това студено стъкло, додето усетеше, че нозете ѝ се подкосяват от отмала и коленете затреперват, а майото е залепнало от пот на гърба ѝ и се повдига.

А подир туй започваше отначало. И пак отначало. И все отначало. Докато най-сетне взе да ѝ се струва, че ако не е стигнала

напълно своето „много повече“, то поне е възлязла далеч отвъд мизерното прилично ниво.

Но когато настъпи решителната минута и застана зад кулисите в очакване режисьорът да ѝ даде знак, почувствува, че е съвсем гипсирана от напрежение, че ръцете и нозете ѝ са станали дървени, че всичко постигнато на репетициите се е стопило само за миг.

А сетне оркестърът поде нейната мелодия и тя излезе на сцената като в сън и като в сън усети, че светлият кръг на прожектора я улавя в сиянието си и като в сън видя тази полутъмна и стихнала зала и някакъв странен полъх я пое и обгърна и тя изведнъж изпита онова неопишуемо състояние, когато тялото ти олеква и усилието прераства във волност и въздухът те понася в лекото си течение, сякаш плуваш в пространството, сякаш летиш, носиш се, издигаш се и виеш из въртопите на звуци и чувства, превръщаш се в сърдечен трепет и в сърдечна болка, в ликуване и в агония, в отблясък на невидимото и в олицетворение на неизразимото.

Когато най-сетне замря върху подиума и гръмнаха аплодисментите, стори ѝ се, че не е на себе си, сега, след като подир толкова усилия най-сетне бе дошла на себе си, бе разкрила себе си, бе поднесла на тия хора, изпълнили салона, малката искрица красота, която всички носим в сърцето си.

— Това беше триумф, детето ми — каза ѝ Мими подир спектакъла. — Ти закопа примата, зарови я и ѝ сложи, кръста отгоре. Това беше истински триумф.

Тя така се радваше на триумфа си, че тази нощ, за пръв път от толкова време, преспа, без да сънува кошмари. Но ако се радваше най-много на нещо, то бе, че най-сетне бе съумяла да преодолее преградата. Значи, преградата не беше фатална. Значи, можеш да я превъзмогваш и без да имаш феноменален шаг и изключителен падъом.

А сега бе дошло време да се повтори номера. Вярно, че партията на Черния лебед бе значително по-трудна от онова скромно па де дьо. И че даже опитни балерини нарочно опростяваха тази партия, за да могат все пак да я изпълнят някак си. Точно както правеше Мими на репетициите. Мими бе не лош Черен лебед, само че от средна категория. Да получиш шанса на такава партия и да я изпълниш като Мими, това значеше да проиграеш шанса.

Грамофонът свиреше както винаги силно и Виолета дори не чу влизането на Мими. Затуй пък репликата прозвуча достатъчно ясно:

— Теменуго, пак ли си в транс? Ти наистина почваш да ме плашиш.

— Не съм в транс. Преговарям наум.

— Преговаряш наум? Че малко ли сме ги преговаряли тия роли с крака, та ще преговаряш и наум? Не, ти наистина ще откачиш.

— Репетицията е в пет — напомни Виолета, като видя, че Мими събува обувките и се готви да легне.

— Има време — отвърна приятелката ѝ, обтегна се на кушетката и придърпа върху себе си одеялото. — Само малко да си почина... пък ако сбъркам да заспя, ще ме събудиш.

Тя затихна за някое време, но после отново подхвана:

— Тук си е направо студено... Изглежда, че в понеделник ще трябва да купим печка... Ония още не са намерили реотан, одевете минах.

Виолета вече бе ставала и бе спряла грамофона. Върне ли се Мими, най-добре да изчезваш.

— Искам да ида по-рано, за да се загрея.

— Сега пък ще се загрева... — измърмори недоволно Мими. — Ще се загрееш на репетицията.

— Все пак искам да ида по-рано.

— Не, ама ти от вчера наистина не си на себе си — рече Мими, като изпъшка и седна на леглото. — То бива мерак, бива, но твоето никъде го няма. Ами че такова напрежение даже за ролята ти не е полезно. Отпусни се, успокой се... аз ли ще те уча...

Сетне оправи с небрежен жест косите си и рече примирено:

— Хубаво де, ще тръгваме.

Балетмайсторът бе решил да преговори някои партии на сцената, понеже спектакълът отдавна не бе игран и понеже директорът държеше всичко да бъде на високо ниво зарад високите гости и понеже вместо безпогрешната Олга щяха да се явят две дубльорки, от които не знаеш какво можеш да очакваш.

— Почти като генерална — подхвърли Мими, след като свърши своето изпълнение и застана задъхана до Виолета.

— Шефът каза „добре“ — обади се Васко. — На негов език това значи „отлично“.

Балетмайсторът, застанал малко по-нататък, наистина бе промърморил „добре“, което дявол знае какво значеше, но в най-лошия случай бе едно примирение.

На сцената бе започнала репетиция на па дьо сис от трето действие и Виолета даваше вид, че наблюдава танца, за да скрие неловкостта си, че самата тя е наблюдавана. Няколко момичета от ансамбъла, застанали по-далеч зад кулисите, поглеждаха към нея и към Мими и нещо си шушукаха.

— Одумват ни — рече полугласно Мими, която имаше очи за такива подробности.

— Понеже я няма Олга, одумват нас.

— Ядосваш ли се? — запита снизходително Васко.

— Напротив, радвам се. Откога мечтая да почнат най-после и на мене да ми завиждат.

— Само че не ви завиждат, а ви правят разбор. Ще ви сравняват с Олга и ще ви правят разбор подразни я балетистът.

Те продължиха тоя полугласен и безсмислен разговор, те умираха да си чешат езиците с повод и без повод, но Виолета вече не слушаше. От дъното на сцената прииждаше някакъв лъх на хлад и на плесен. Тоя мирис на плесен и тия празни разговори и тези хора, скупчени зад кулисите, около тази странна стая с трите стени, сред чието ярко осветено пространство измислени същества вършеха своите измислени действия. Погледната отгук, фееричната приказка изглеждаше скърпена от летви и боядисано платно, от сухи нареждания, суетня и проза. Такава проза... И все пак всички тези същества се въртяха като омагьосани около това ярко осветено помещение, около тая измислена стая, призвана да приютява измислици, и в същото време реална, властна и притегателна като магнит.

Вариациите на шесторката бяха към края си. Идваше кодата, а сетне и нейната партия. Партията на Черния лебед.

— Готови ли сме? — чу тя до себе си балетмайстора.

Гласът звучеше добродушно и окуражително.

— Боя се малко за фуететата — смънка тя.

— Какви фуетета? — Този път гласът бе висок и с нотка на раздражение. Оставете фуететата, направете ми пике в манеж. Нямаме време за експерименти.

Той все пак бе достатъчно тактичен, за да каже „нямаме време за провали“, макар че вероятно го мислеше. Тя забеляза, че момичетата от ансамбъла се подсмиват подигравателно, а Мими ѝ прави окуражителен знак: „натрий му носа на този сухар“.

„Не прави нищо само за да натриваш някому носа“, бе казал баща ѝ. Но в момента тя нямаше и сили да натрива някому носа. Думите на балетмайстора я бяха попарили и тя се усещаше съвсем вцепенена. Съвсем вцепенена си — казваше си. — Отпусни се, не мисли за тия наоколо, дето се хият, нито за себе си, нито за нищо. Не мисли за нищо, просто се отпусни и влез във видението, в твоето видение, в красивата илюзия, дето всичко е истина...

Тя долавяше като в сън началните тактове на адажиото и като в сън виждаше, че вече е на сцената и по-късно като в сън влезе в пируетите на вариацията, без да мисли за тях, без да съобразява, сякаш това не бе конгломерат от заучени движения, започващи и свършващи по план, а нещо спонтанно, нещо от самата нея, като ритъма на диханието, като неспирния поток на битието, като виталните токове на влечение и отблъскване, на срещане и разминаване, на нежно сливане и на внезапен сблъсък, додето оркестърът гръмна в забързания ритъм на кодата и тя се понесе във вихъра на фуететата, и не тя самата, а някакъв автомат в нея безучастно ги отброяваше, отброяваше, отброяваше чак до трийсет и две.

Тя се бе облегнала на стената зад кулисите и се опитваше да си поеме дъх, а сърцето ѝ биеше до пръсване.

— Добре... — произнесе балетмайсторът.

Къса пауза. Сетне сухият глас отново прозвуча:

— Даже много добре... Не беше без технически грешки... но имаше устрем...

Тя долавяше само отделни думи от разбора му. Опитваше се да си поеме дъх и с неволно учудване съзнаваше, че и този път е успяла да преодолее преградата, тази, фаталната и непреодолимата. Момичетата от ансамбъла продължаваха да гледат към нея, но вече не се подхилваха и не си шушукаха. За тях тия трийсет и две фуетета бяха нещо като еталон за кадърност. Изглежда, наистина ѝ завиждаха.

— Имаше устрем, но с грешки — рече по-късно в квартирата Мими, като наподобяваше гласа на балетмайстора. — Господи, какъв

невероятен сухар! Тоя човек като че е направен от пластмаса. И мозъкът му е от пластмаса. И чувствата му са от пластмаса.

— Чувствата му не са от пластмаса — възрази Васко. — Той изобщо няма чувства. Но затова пък какво набито око за техническите тънкости...

Те и тази вечер се бяха събрали в студиото в снощния състав, понеже имаха достатъчно пари за една домашна закуска и съвсем недостатъчно за ресторанта. Закуската и сега се свеждаше до колбасите и до водката, но Васко се заканваше, че за утре вечер след спектакъла ще ги изненада с галавечеря, понеже не знам кой си му бил обещал солиден заем.

— Маргарита наистина ми взе акъла тази вечер призна Таня, като размазваше невероятно количество горчица върху шунката си.

На Таня не бе трудно да се вземе акъла, защото тя, горката, ги правеше стъпките си не върху подиума, а в паници. Невидими паници наистина, но доста осезаеми.

— Само по-спокойно — рече Васко. — Днес преди да излезеш на сцената, така беше пребледняла, та помислих, че ще припаднеш.

— Безпокоиш ли се за утре, Маргаритке? — любопитствува Таня, като нагъваше шунката без хляб, за да не пълнее повече от необходимото.

— Да.

— Както винаги или малко повече?

— Много повече.

— Тогава ще ти услужа с моята рецепта. На други не съм я давала, но на тебе ще я дам. Не си ли забелязала, че аз не се вълнувам?

Въпросът бе съвсем реторичен, тъй че Виолета не отговори.

— И знаеш ли защо? Защото си представям, че залата е пълна не с хора, а със стомни. На всеки стол — по една стомна.

Васко поклати скептично глава.

— Не можеш да си го представяш, защото стомните не кашлят, а тия кашлят.

— Кашлят, не кашлят, представям си, че са стомни — настоя Таня. — Ще се вълнуваш ли, ако трябва да играеш пред стомни?

„Няма да се вълнувам — отвърна Виолета, само че на ума си. — Няма да се вълнувам, но и играта ми ще бъде такава, че хората наистина ще седят като стомни.“ Нали смисълът на изкуството бе

именно в туй, да предадеш на другите вълнението си, не това на страха, а онова, сърдечното вълнение на красотата: ето я красотата... вземете поне малко от нея, вземете кой колкото може и я отнесете в живота си.

— Боже, колко много мъка само защото веднъж на един дядка му е скимнало да седне на рояла и да съчини няколко мелодии — разсъждаваше гласно Мими. — И сигурно додето пръстите му са скачали по клавишите, даже не си е представял колко много крака ще трябва да скачат до премаляване, колко нещастни женички ще се скъсват от напрежение под звуците на тия мелодии.

— Твоят „дядка“, когато е писал „Лебедово езеро“, е бил нейде между трийсетте и четирийсетте — забеляза Васко.

— Няма значение на колко е бил.

— И не е писал своите мелодии за тези, дето ще се скъсват от напрежение, а за онези, които...

— ... Които ще танцуват с унес и лекота подсказа подигравателно Мими. — Не знам само мерил ли си си пулса след някоя партия.

— За какво да го меря, когато усещам, че сърцето ми се е качило чак в гърлото.

— Тогава защо дърдориш празни приказки...

Да, само че аз съм товарният добитък в спектакъла. Нали трябва някой да ви подpira и да ви носи на ръце. Грацията и ефирността, това си е пак ваша работа. И колко пот изцеждате, това си е пак ваша работа. Олга например...

— Не ми говори за тая патка — сръза го Мими.

Тя никога не можеше да преглътне, че Васко, макар да беше нейният Васко, ала в спектаклите носеше на ръце не нея, а примата.

— Може да е патка, но е технически съвършена — подхвърли балетистът, за да прибави към водката незаменимото мезе на кавгата.

— Съвършена ли? — възкликна Мими. — Искаш да кажеш: съвършено безлична. Ами че тя изпълнява всички роли съвсем еднакво...

— ... Понеже не се и сеца да мисли за съдържанието — додаде Таня.

— Защо трябва да мисли, когато съдържанието ѝ пречи да танцува — забеляза добродушно балетистът. — Жената си прави

пируетите и ги прави добре.

— Прави пируети, но не може да направи образ — възрази Мими. — Прилича ми на тия деца, дето майките ги учат на стихотворения само за да ги декламират пред гостите. „Я сега, Оличке, кажи едно стихотворение!“ И Оличка го издърдорва, без да мисли дали това е стихотворение за бъдния ден, или за ланшния сняг.

— Да, ама го издърдорва без грешка.

Че тя грешката предварително я е направила, като се е хванала за нещо, дето не ѝ е работа.

— Е, ти пък вече... Такава техника...

— Ами като има техника, нека играе гимнастика. В края на краищата какво я интересува нея дали прави балет, или гимнастика. Важното е да бъде център на вниманието. Като се изправи на палци, имаш чувството, че се повдига, за да я види хубавичко целият салон: „Вижте ме какво мога! Вижте ме коя съм!“

— Пийни си и се успокой — рече с ехидна кротост Васко, като ѝ наливаше чашата.

Но Мими дори не погледна чашата.

— Тя не преживява, а показва екзерсис. Не страда и не ликува, а прави фуетета. Тя не държи да повярвате на чувствата ѝ, дето ги няма, а да адмирирате техниката ѝ. Ето, вижте как правя пируетите: па де буре ан турнан, тур ан деор, тур атитюд и после пак и после пак... А сега, ръкопляскайте...

— И ръкопляскаат.

— Е, да. Като на постижение по художествена гимнастика. За нея балетът е само това: художествена гимнастика. Колкото до разните там чувства, вълнения, преживявания, те се изчерпват в две мимики: усмивка на щастлив и страшно фалшив унес или трагично склучени вежди и скръбно свити устни.

Тук за по-голяма нагледност Мими се зае да имитира точно израженията на примата. Васко и Таня избухнаха в смях, макар че номерът не бе нов.

„Мими ѝ завивда, разбира се. Също както и ти. Добре мотивирана завист, но все пак завист.“

— Тя няма за пет пари въображение — продължаваше Мими обвинителната си реч. — Тя е толкова способна да си представи нещо, колкото аз — да вдигам щанги. Добре, че не играе в киното, защото ако

се наложи да се просълзи, ще трябва да ѝ напъхат под носа една паница кромид лук. А нашата Теменуга, да речем, всичко преживява. Преживява тъй, че още малко и аха да откачи. Просто се стапя от мерак детето за една истинска роля. И не за да се перчи с нея, а за да я изиграе.

— Стапяш ли се наистина, Маргаритке? — запита Таня.

Сетне, като посегна към чашата си, добави:

— Стапай се, мойто момиче, стапай се. Чудесен режим за отслабване...

— Не се опитвай да я дразниш — обади се пак Мими.

— Ти пък... Сакън, човек да не засегне детето ти.

— Там е работата, че не се засяга — поясни Мими. — Можеш да ѝ викаш Маргаритка, можеш да ѝ викаш Лале, можеш да ѝ казваш, че примата е по-добра от нея, няма начин да я раздразниш.

— Примата е по-добра от всички ни — реши да проговори най-сетне Виолета.

— Ето, виждаш ли...

— Е, по-добра е от нас де — съгласи се и Таня, като смигна заговорнически на Васко.

— Говори за себе си! — сопна се Мими.

— За себе си най-трудно мога да говоря. Пристрастна съм. Но колкото до вас двете, наистина е по-добра.

— Нали ти казах къде е по-добра: в техниката на безличието.

„Мими ѝ завивда, разбира се. Също както и ти. Макар да е права, все пак ѝ завивда. И това е най-жалкото, че завивдате дори на такава, защото колкото и да не я бива, все пак умее неща, които вие не умеете.“

— Нашата Теменужка може да няма нейния шаг, но има индивидуалност — продължаваше Мими. — Индивидуалност, глупчо, а не техника! Да превърнеш канона в нещо свое, да ти повярват, да развълнуваш, а не да кажат, че добре си си научила урока...

„Ти наистина ги преживяваш нещата, но какво от това? Преживяваш ги до болка, но какво от това? Да танцуваш съвсем не е същото, като да седиш свита в ъгъла с притворени очи. Защото трябва да мъкнеш със себе си тая машина от кости и мускули, дето непрестанно засича при техническите трудности, и да се дразниш, че

ти липсва тази царствена устойчивост, нека да е съвсем технична, но без която не може и с която тъй самодоволно се перчи примата.“

— Хайде — край! — провикна се в тоя миг Васко. — Писна ми от вашата Олга. Стари приказки за минали работи... Аз пък ви казвам, че утре нашата Марго ще направи такава Одилия, та ще закопае даже и онази, английската Марго...

— Млъкни, ще я урочасаш — срязва го Мими.

Те продължиха да бърбят, но Виолета вече не ги слушаше. И понеже бяха преполовили втората бутилка и разговорът бе станал твърде оживен, тя се измъкна незабелязано и се усамоти в своя ъгъл.

Най-добре е да заспи. Но за да заспиш, трябва най-първо да се съблечеш. Не от дрехите, а от онова, дето ти пречи да заспиш. Трябва да махнеш и мъчителните спомени, и прозата на изтеклия ден, и всички тия сплетни, пренебрежителни усмивки, завистливи погледи. Да махнеш едно подир друго тези неща, сякаш сваляш от себе си някакви прашни дрехи, за да се потопиш в забравата.

Трябва ти един дълбок и отморяващ сън, по възможност без преддверия, стръмнини и бездни. Един тих и равен сън от тия, дето отдавна вече не те спохождат.

НЕДЕЛЯ

Големият ден започна съвсем обикновено, сиреч зле.

Всъщност, както и друг път, преди да иззвъни будилникът, нещата не вървяха чак тъй зле, но това още не бе денят, а здрачното пространство на просъницата, тясната ивица ничия земя между нощта и деня. Нощта с кошмарите и денят с неприятностите.

Кошмарът този път бе от най-обичайните. Тя се бе озовала в някакво тъмно и глухо място, едно място, дето смътно си спомняше да е била и преди, но откъдето напразно се опитваше да намери изход, понеже не виждаше никакъв белег и знак, който да я на пъти. Докато забеляза в полумрака пред себе си строгите очертания на огромна врата и разбра, че се намира в преддверието.

Тя стоеше сред студеното тъмно пространство и зъзнеше в старото си закъпено трико, застанала пред огромната неумолима врата, когато ненадейно се сети, че навярно одеялото ѝ се е свлякло на земята, и се събуди.

Преддверието бе адажиото на кошмара, а alegrото бе бездната. Но тая нощ тя не стигна до бездната, тъй като се бе събудила навреме и само известно време разговаряше в просъница с баща си все върху оная неприятна тема, дали е изпълнила подвига, а после изглежда, че заспа, понеже леко и свободно се движеше по някаква пътека сред високи тревы и разцъфнали храсти, а там, на края на пътеката, сред нацъфтелите храсти, вече синееше онова кристално езеро от нежни отражения и топли ветрове, в което потъваше, преди острият звън на будилника да я изхвърли в тягостната реалност на новия ден.

Този път будилникът не се обади, понеже бе неделя, но когато ти звънят всяка заран по едно и също време, няма начин да не се събудиш и без да ти звънят. Тя лежеше и през притворените ѝ клепащи проникваше кафяво-червеният мрак на завесата с есенните цветя, което значеше, че Мими още не е станала. После си каза успокоително, че днес е неделя и няма за къде да бърза, ала тутакси се сети, че днес е не само неделя, но и големият ден, скочи и посегна да запали лампата.

Лампата в студиото не светеше, в банята — също. Навярно са изгорели бушоните. Не са изгорели, а инкасаторката ги е отвъртяла, понеже Мими е пропуснала вчера да плати тока. Потърси свещ в чекмеджето и в долапчето на нишата, но не намери. В края на краищата човек може да се изкъпе и на тъмно.

Денят започваше съвсем нормално с обичайните дребни неприятности и това я успокояваше. Много добре не е на добре, както казва Мими. Изкъпа се, изтри се и влезе в студиото да се облече, като потръпваше от студа. Мими все още спеше, завита презглава. Тя винаги спеше завита презглава, за да ѝ бъде по-топло, а може би и за да не сънува, че се движи из някакви ледени мрачини без край и без изход.

Безпорядъкът в студиото бе стигнал до връхна точка. Остатъците от снощния гуляй, пръснатите навсякъде дрехи, а в нейния ъгъл — разхвърляните по пода плочи и това неоправено легло със засечените от пране чаршафи и с тая стара кальфка, увенчана с жълтото си петно. Утре ще трябва основно да почисти и да купи това-онова, а най-вече един кат бельо. Утре ще бъде ден за битови грижи. Утре, не днес.

Нямаше нищо за закуска. Дори ония безвкусни и твърди като дъсчици бисквити бяха се свършили, а и токът бе спрял, за да свари кафе. Остави Мими да спи и излезе.

Съблекалнята в операта бе пуста, също и залата за репетиции. Смъкна дрехите си и навлече бойното облекло — тази наша професия, дето половината време минава в събличане и обличане. Направи няколко леки упражнения за загряване, сетне премина към по-напрегнат екзерсис, отпърво на стенката, после — в средата на залата. В огромното огледало на срещната стена виждаше една самотна фигурка в черно майо — своята фигурка. Понякога ѝ се струваше, че изглежда доста добре — източена и грациозна, но друг път си мислеше, че е просто хилава.

Огледалото. Педагожката казваше „гледай се в него, за да си виждаш грешките“, а балетмайсторът мърмореше „стига си се оглеждала, как ще се вживееш в ролята, като непрекъснато се оглеждаш“.

Бе на края на екзерсиса, когато в залата надзърна педагожката.

— А, ти си тук, Виолета...

Сетне добави някак двусмислено:

— Че и къде ли другаде можеш да бъдеш... Само не се преуморявай. Нали съм ти казала: щом вечерта те чака представление, не се преуморявай през деня.

Приключи екзерсиса си, облече се и си тръгна, макар да не знаеше къде точно отива, понеже не ѝ се връщаше в студиото, а столът не работеше днес, пък и още бе рано за обед. Затова почти се зарадва, когато се сблъска на изхода с педагожката:

— Ела да изпием по едно кафе — предложи бившата балерина.

Тя бе бивша балерина и бивша прима, макар и не от тия, прочутите. Имаше приятно, но поотпуснато вече лице, доста щедро гримирано. Изобщо печата на годините и на грижите за прикриването им. И снагата ѝ бе натежала — навярно си дояждаше за сметка на всички предишни полугладни години. Взискателността ѝ в това отношение, както и във всички други, бе вече изцяло насочена към нейните питомки. Беше строга, придирчива и не се церемонеше твърде в бележките, които правеше, но острият тон едва прикриваше една доброжелателност, която караше повечето балерини да я обичат.

Запътиха се към „Ален мак“. Къде другаде. Денят бе влажен и сив. Цялата нощ бе валяло и тротоарите още не бяха изсъхнали. Дънерите на уличните дървета изглеждаха съвсем черни от влагата, а също и клоните, застинали неподвижно в сивотата на есенното небе.

Вървяха мълчаливи. Едва по-късно в „Ален мак“, когато вече допиваха кафето си, педагожката запитва:

— Защо си сама? Къде е Мими?

— Почива си.

— А ти защо не почиваш?

Виолета не се сети какво да отговори.

Педагожката дръпна два пъти жадно от цигарата. Навярно си наваксваше за всички минали години на въздържание. Сетне забеляза:

— Балетът не е всичко, Виолета... Нито сцената. Не си ли почнала да забравяш, че освен балет и сцена съществува и живот?

— За мене това е животът.

Педагожката дръпна още веднъж порция дим, сетне с рязко движение смачка цигарата в пепелника.

— Всички така мислим... Поне до едно време и до една възраст. А после... После виждаш, че и ти можеш без балета и балетът може без тебе...

— Вие сте още полезна — реши се да произнесе Виолета.

— Да се надяваме... Но всъщност това ли искаме ние — да бъдем полезни? Или сме просто заразени, омагьосани, прокълнати... защото не можем да се откъснем от тая обстановка, не можем да живеем без тая атмосфера — суетенето на репетициите и треската на премиерите, и тълпата на входа, и афишите, и прожекторите, и дори ядовете...

Тя пое пакетчето „Стюардеса“, извади цигара, но я остави.

— Много пуша.

После погледна замислено Виолета и запита неочаквано:

— Ти например питала ли си се за какво се трепеш?

— Защото усещам, че нещо не ми достига.

— Че на кого всичко стига? — вдигна добре изрисуваните си вежди педагожката. — На тази й липсва едно, на онази — друго...

Тя отново посегна към цигарата и този път запали.

— Да, но има степени... — позволи си да възрази Виолета.

Педагожката наново я погледна, сякаш се питаше как да разбира думите й, обаче, изглежда, все пак не ги разбра, защото отвърна:

— Вярно е, има степени. И някои мислят само за степените. Всички ние мислим прекалено много за степените. И напираме да се вредим за някой от медалите: ако не златния, то сребърния, ако не сребърния то бронзовия. Но сега, след като отдавна се занимавам не със себе си, а с толкова други, с всички вас, все по-често ми се струва, че изкуството не е състезание... искам да кажа, ако си решила ти да му служиш, а не то — на тебе. Ще си караш службата, без да я третираш като състезание. Ще я караш възможно по-добре, възможно най-добре и точка.

— Само че дарованието...

— Какво знаеш ти за дарованието? — вдигна отново вежди педагожката. — Аз от десет години съм ръководителка и не знам нищо за дарованието. Знаем доста за физическите данни, знаем всичко за упражненията, но за дарованието нищо не знаем... освен оная приказка, дето всички я знаем — приказката за талантите.

— Не съм я чувала.

— Аз пък вече съм я забравила. Нали ти е известно, че в древността „таланти“ са наричали златните монети. Така че господарят от приказката дал пет таланта на най-верния си слуга, два

— на втория и един — на третия, в края на краищата бройката не е важна, — и заминал нанякъде. Но един ден се върнал и потърсил сметка. Първият слуга бил успял с работата си да умножи жълтиците, вторият ги бил заровил в земята, за да останат непокътнати, а третият бил прахосал своя талант. Така че господарят възнаградил първия слуга, прибрал парите от втория и прогонил третия. „Лукавий рабе!“ — казал и изобщо дал му вятъра.

Тя отново погледна към Виолета, дръпна от цигарата и подхвърли:

— Мисля, че е доста ясно. Нашата работа е да умножим туй, което сме получили.

— Колко ще го умножим, зависи и оттуй, колко ни е дадено.

Педагожката разтвори ръце в жест на затруднение.

— Е, да. Но какво да се прави, когато на едни е дадено повече, а на други — по-малко. Така става, че господ дава на този, а подминава онзи. Защо и как — божа работа! А нашата е да използваме средствата си, да служим на изкуството и да не се тревожим чак толкова за медалите.

Тя през цялото време все за тия медали мърмореше. Може би си бе въобразила, че Виолета се стапя от мерак за медали, че е от тия, дето умират, отровени от собствените си амбиции. А може би искаше просто да я вразуми. Да я изведе от хладните мрачини на преддверието и от безкрайния пепеляв сипей на стръмнината: по-кратко, момичето ми; в живота има и други неща освен това преддверие и тоя сипей.

И тя — като Пламен.

* * *

Сбогува се с педагожката пред „Ален мак“ и тръгна да се прибира, но не ѝ се прибираше. И понеже градът не изобилстваше с места за разходка, пое към градината, дето бе на две крачки оттук. И понеже си бе помислила за Пламен, видя го, че се задава по тротоара насреща ѝ.

Кимна му леко, когато го приближи, и се готвеше да отмине, ала той я спря.

— Здравей, Виолета. Искам да те поздравя за новата роля.

Той знаеше много добре, че това не бе никаква нова роля и че Виолета просто замества за един или за два спектакъла примата, обаче, изглежда, държеше да покаже, че не подценява успеха ѝ.

— Искрено се радвам. Ти наистина си я заслужила тази роля.

Не каза с какво точно я е заслужила — с таланта си или с упорството, но вероятно имаше пред вид второто. Тя смънка някаква благодарност и се готвеше да отmine, ала великодушният му и фалшиво юбилеен тон я бе раздразнил и се чу да казва:

— Защо ми ги говориш тия неща?

— Ами... — той направи неловка пауза. — Защото се разделихме някак така... двусмислено... някак тъй, без раздяла... И ти може би си мислиш, че съм кръгъл тъпак или грубиян и съвсем не съм способен да те разбера...

Той я разбираше, естествено, макар и посвоему. Виждаше я навярно тъй, както я вижда и Мими, виждаше я нещастна и обсебена до побъркване, да пълзи по оная проклета стръмнина към невъзможното. Една луда, като толкова други, които пълзят към невъзможното.

— Не съм казала, че не ме разбираш — рече тя апатично. — Ние всички донякъде се разбираме... и донякъде не се разбираме... какво искаш, такава е съдбата ни на всички...

Помълчаха малко, после той произнесе вече с друг тон:

— Ще дойда довечера... И ще стискам палци...

Тя продължи към градината. Денят бе все тъй сив, но нейде високо горе в облачното небе се бе появило малко сияещо петно. Слънцето се опитваше да пробие. Едно такова унило и немощно слънце. Също като съчувствието на Пламен.

В тоя неделен обед и в тоя навъсен ден градината бе пуста. Мократа алея се губеше сред гъсталака на черните дървета. Сиво и черно. Без да броим влагата и студа.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“ — Тя тръгна по алеята, като се опитваше да отмахне мислите за Пламен и да се върне към мислите за спектакъла. От два дни живееше с ролята си, колкото можеш да живееш с ролята си, когато всички наоколо сякаш са се зарекли да те отвличат от нея. Трябваше да се преобрази в коварна изкусителка. Тя и коварство... Тя и изкушение... И колкото повече живееше с ролята, толкова по-ясно усещаше, че я нагажда към себе си,

вместо сама да влиза в нея. Черният лебед вече не бе символ на злото, а символ на онеправданата личност. Черният лебед... неговата роля е най-трудна на сцената, защото е най-трудна и в живота.

Черният лебед... Да си създадена на този свят само за да бъдеш сянка на една звезда от втора величина или да линееш в сянката на една звезда, додето се стопиш и изчезнеш.

Но ето че идва и времето на Черния лебед, та макар и само в разтега на едно па де дьо в трето действие... И той ще блесне и ще се разкрие в цялата си хубост, и пред него белият лебед ще избледнее и ще се превърне в бледия лебед...

„Не прави нищо само за да натриеш някому носа — сети се тя. — Прави го, защото е добро.“

Увлечена в мислите си, неволно бе ускорила крачки. Къде си се разбързала. Можеш да вървиш и по-бавно, при положение, че не отиваш никъде. Понечи да седне на една скамейка, ала скамейката бе още мокра от нощния дъжд. Тук, в гъсталака на дърветата, бе почти тъмно, но един самотен лъч се спускаше косо между клоните, сякаш идваше не за да освети градината, а само да покаже колко мрачна е тя.

Слънцето бе почнало да пробива. Тя продължи пътя си, додето излезе на площадката с люлките и въртележките. Намери една вече изсъхнала скамейка и седна за малко.

Сред безлюдния пясъчен терен две момченца се забавляваха с люлките, щастливи, че съоръжението е изцяло на тяхно разположение. По-дребният хлапак бе облечен в сив балтон, донейде дълъг за ръста му. По-големият бе само по пуловер, но вратът му бе увит с лилав шал, а на главата му чак до веждите бе нахлузена лилава плетена шапка, вече прокъсана на върха. Голямото момче летеше в люлката с пълен размах. Малкото, като подсмърчаше заканително, се силеше да набере скорост.

Ето две същества, дето знаят да се радват на туй, което другите са изоставили. Най-лекият път към доволството — да си безгрижна. Но ти никога не си била безгрижна. Най-сигурното средство — да си невзискателна. Но ти никога не си била невзискателна. Искала си едно-единствено нещо, ала си го искала настойчиво, и си продължавала да го искаш дори тогава, когато си виждала, че няма начин да го получиш. При такъв инат бъди щастлива, ако можеш.

Поседя малко, сетне стана и тръгна назад. Алеите бяха все тъй пусти. Влага и дъх на гниещи листа. През лятото тук не можеш да се разминеш от хора, а сега цялата градина е на твое разположение. Това, дете никой не го иска, винаги се намира в излишък. И може би там е рецептата на доволството. Свикни с туй, дете другите го избягват, и винаги ще бъдеш сита. Радвай се на самотата. Вкусвай с удоволствие неприятностите. И гледай на разочарованията като на екзерсис за нервите.

Прибра се в къщи навреме — сиреч след като експлозията на Миминия гняв бе вече попреминала.

— Намерих я чак у дома й, тая мизерница... Да се вдигне в неделя заран рано-рано, за да откачва бушони, представяш ли си!... Затова ли, викам, ви плащат, за да торможите хората? Аз, вика, си изпълнявам задълженията, а вие си изпълнявайте вашите. Длъжна сте да предупредите, викам, ще се оплача в съвета. А тя: Колко пъти ще ви предупреждавам!... „Колко пъти“ — представяш ли си? Веднъж само се весна и — „колко пъти“. Хвърлих й парите на масата, но такъв скандал й вдигнах...

Крушката в нишата над долапа гореше — скандалът явно бе дал резултат. Плътната завеса на прозореца също бе дръпната. За да се вижда по-ясно неразборията. Мими, ако я оставиш, може да си живее тъй в мръсотията, без изобщо да се сети, че трябва да поразчисти.

През прозрачния тюл на зеленото перде не бе трудно да се забележат двете съседки от насрещната сграда, наблюдаващи широкия свят и най-вече тая зелена завеса, зад която вероятно се таеше цял Содсим и Гомор.

— Ако тия свраки имаха свредели вместо очи, нашият прозорец отдавна да е станал на решето — промърмори Мими.

Тя стана от кушетката и се отправи към нишата.

— Ами ти къде си хукнала от зори? Полежи малко, почини си, довечера имаш представление.

Виолета не отговори, но оправи одеялото, заметна се с вълнения шал и се сви върху леглото.

— Кафе искаш ли?

— Не ща. Пих вече.

— С кого?

— С педагожката.

— С педагожката? С тази усойница? Божичко, Теменуго, тебе и в змиярник да те инсталират, пак ще бъдеш доволна.

Мими се зае да прави кафе, а Виолета притвори очи и опита да се отпусне. Вероятно бе успяла да се отпусне повече от необходимото, защото когато се събуди, в студиото бе тъмно и тя с ужас си помисли, че е изтървала спектакъла. Но часовникът показваше само пет и Мими просто бе смъкнала пердето, преди на свой ред да заспи.

До седем има още два часа. Точно колкото е нужно, за да се приготвиш спокойно и без суетене за ролята — гримирането, загряването, късият екзерсис, сетне костюма и на края най-тягостното — чакането.

Тя стана, изми се, облече тъмносиньото манто, взе чантата с бойното снаряжение и сивото кученце и се отправи към изпитанието.

— Трябва да отпразнуваме победата — каза Васко.

— Естествено, нали си обещал — отвърна Мими. — Надявам се, че освен с добро желание, разполагаш и с необходимите средства.

— Не се безпокой.

Тримата се движеха по коридора към съблекалнята, този неугледен коридор, боядисан в сиво като казармено помещение, срещани или задминавани от балерините, едни вече готови да си тръгват, а други запътени тепърва да се обличат. Обичайната суетня, след като спектакълът е свършил и всички бързат да напуснат сградата, сякаш подир малко тук — въпреки множеството пожарогасители — предстои да избухне пожар.

Най-сетне изпитанието е зад гърба ти. Просто невероятно — вече няма изпитание, вече няма повод да стоиш като стресната и да обуздаваш страха си.

Представлението мина добре. Дори по-добре от очакваното. Балетмайсторът беше доволен, че всичко е минало така добре, и дори се реши да го каже гласно. Колкото до директора... Ти го виждаше как седи в официалната ложа зад гостите, как седи като на тръне, а после забеляза облекчението му, след като фаталната кода бе преодоляна и бяха бликнали звуците на унгарския танц. Всичко бе минало съвсем добре. Просто невероятно.

— Хей, няма ли да благоволиш най-сетне да се разгримираш? — чу тя гласа на Мими. — Аз съм вече готова. Ще те чакаме долу с Васко.

Тя седеше на мястото си в съблекалнята, навела уморено глава и скръстила ръце на скута си, както правят старите жени, и тъй бе потънала в размисъл, че бе забравила какво ѝ предстои да прави. Нищо не ѝ предстоеше да прави. Изпитанието бе зад гърба ѝ. Просто странно каква празнота те обзема, когато вече нищо не ти предстои да правиш.

— Не ме чакайте — рече тя уморено.

— Как така? Нали ще празнуваме победата?

— Без мене. Капнала съм.

— Аз също съм капнала, но това не е причина.

— Мисля дори, че имам малко температура.

— Не е изключено... При тоя твой адски мерак...

Мими я погледна и понечи да добави нещо, обаче промени решението си. Взе чантата и тръгна към изхода.

— Във всеки случай, ако се усетиш по-добре, ние сме в ресторанта.

Сега най-после бе сама. Едва сега, след като вече нямаше какво да прави. Всъщност имаше нещо... имаше още нещо... Да, ще трябва да позвъни на баща си.

Вдигна глава и погледна в огледалото. Едно слабо анемично лице с големи сиви очи. Някога бяха сини, но после изсивяха от виране. От виране в нещо много светло и много далечно.

Извади тоалетното мляко и започна машинално да маже лицето си, това слабо анемично лице, за което някои казваха, че е фино, а други — че прилича на самата смърт. Поседя малко тъй, сетне бавно и акуратно взе да изтрива грима с памук. После стана, за да свали пачката. Черната пачка. Униформата на черния лебед.

Отби се долу в портиерската будка, за да се обади на баща си.

— Татко... Не те ли събудих?

— Как ще ме събудиш? Нали знаеш, че чакам.

— Всичко мина добре...

— Добре или много добре?

— Балетмайсторът казва, че било много добре.

— Е, щом той го казва, тогава съм спокоен. Вашият балетмайстор е от тия, дето трудно можеш да им угодиш. А ти?... Доволна ли си?

— По-скоро — уморена.

— Има си хас да не си уморена... И какво? Ще имаш ли ново изпълнение?

— Не знам... Вероятно...

— В такъв случай няма да идваш. Аз съм вече почти здрав. А сега подир тая новина...

Навън край входа за артисти я чакаше челюстът. Съвсем бе забравила за него.

— Бях почнал вече да мисля, че съм ви изтървал... Към къщи, нали?

Той не уточни какво разбира под „къщи“ — нейната квартира или своята. Вероятно двусмислието също бе предвидено. Нямаше нужда да му задава въпроса, нито да му говори. Тръгна си мълчаливо и зави по тъмната странична улица, едва-едва осветена от редки лампи. Една от тия три улици, по които минаваше нейният делничен рейс. Нейният пешеходен рейс в тоя непознат град. Навлекът я следваше.

— Онази вечер решихте да ме изплашите... — подхвана той. — Само че и аз реших нещо: реших да поема риска.

— Закъснели сте — произнесе сухо тя.

— Толкова бързо ли се сдобихте с жених?

— Закъснели сте — повтори тя.

Сетне спря и рече значително по-остро:

— Оставете ме!

— Но защо... какво... аз само се прибирам... — замънка челюстът, изненадан от внезапната реакция.

— Прибирайте се... Но не смейте повече да се мъкнете подире ми — извика тя и малко ненадейно дори за себе си направи кръгом и тръгна към главната улица.

Трябва наистина да бе капнала. Усети го едва сега, когато бе поела назад без посока, просто за да се отърве от тоя досадник. Все пак можеше да се отбие в ресторанта. Или поне да седне за минутка в градината, додето почне отново да усеща краката си.

Да, всичко бе минало добре. Дори много добре, както бе благоволил да отсъди балетмайсторът. След нейното па де дьо в трето действие даже бяха ръкопляскали. На това място и подир това сложно изпълнение диригентът по привичка правеше малка пауза за аплодисментите. И в залата бяха гръмнали аплодисменти и додето се кланяше неловко, Виолета бе забелязала Пламен също да ръкопляска и

да ѝ смига дружелюбно. Той седеше на третия ред, разбира се, с оная, новата, но ръкопляскаше и ѝ смигаше дружелюбно.

Тя стигна до градината, тъмна и смълчана, и се отпусна на първата скамейка под първия флуорисцент. В светлината на прожектора. Също както на сцената.

Да, всичко мина добре. Или най-малкото — на съвсем прилично ниво. На доста прилично ниво. И по-точно казано — ужасно. Още от самото начало тръгна ужасно, още веднага след адажиото, когато влезе в пируетите на вариацията. Бе поела вече в потока на унеса, онзи унес, който те издига над дреболиите на техничните съображения и те преобразява от изпълнителка в героиня и превръща тия комбинации от „па“ и от „атитюди“ в един спонтанен порив, в един танц на чувствата и преживяванията. Бе потънала в унеса, мислеше, че е потънала в унеса, когато изведнъж усети това отвратително сковаване, това вечно, вледеняващо сковаване, не от смущение и страх пред публиката, а от страх пред собствената си безпомощност, от хладното съзнание за посредствените възможности на тая твоя телесна машина, която прави всичко не както трябва, прави го на нивото на второто качество, прави го по-зле дори и от примата. И унесът в миг се разсея и ти вече не танцуваше, а изпълняваше упражнения, па де буре ан турнан, тур ан деор, тур атитюд, и после пак, и пак.

Да, ти вече изпълняваше упражнения и ги изпълняваше доста посредствено и когато стигна до кодата, се хвърли в последен опит да спасиш каквото може с ефекта на финалните фуетета, но този път не можа да направиш и фуететата, защото след като не бе се справила, както трябва, с пируетите, бе вече съвсем скована от това отвратително чувство за безпомощност и едва започнала тия проклети фуетета, засече и побърза да се отървеш с пике в манеж.

Така или иначе, всичко мина някак си и диригентът по привычка остави малка пауза за аплодисментите и публиката се оказа възпитана и запълни паузата и изобщо имаше ръкопляскания, от тия малко нестройните и анемични ръкопляскания, дето се дават по бедност.

Да, всичко мина някак си и провалът, от който директорът и балетмайсторът се бояха, не се състоя. Провалът е изцяло у тебе и изцяло за твоя сметка. Досега можеше да се утешаваш с илюзията, че ако не си направила голямата роля, то е само защото не ти я дават. А ето че ти я дадоха и ти я изпълни... прилично, както и Мими би я

изпълнила без особени усилия. Общото между тебе и Мими не е само в квартирата. И двете ви бива за черни лебеди на съвсем еднакво ниво.

„Да полеем победата“, както бе възкликнала Мими. Само че за тебе тази победа е последното поражение. Последното поред, подир толкова други. И може би най-голямото, защото те лишава и от последната утеха на оная илюзия. Дадох ти я най-после тази роля и ти я проигра. Не, даже не я проигра. Просто си я изигра тъй, както можеш, показва на какво си способна... и на какво не си способна. За да се върнеш там, където ти е мястото — в преддверието.

Голямата роля... всъщност това е била и голямата ти мечта. Не принцът от оперните феерии, който би могъл да дойде някой ден и при тебе, а голямата роля. Колкото до принца, ти никога не си мислила чак толкова за него. Естествено, че трябваше да има някакъв принц, след като всички наоколо ти се перчат със своите приятели и поклонници. Но това можеше да бъде и някакъв най-обикновен принц, например един принц от културния отдел на градския съвет. Не принцът, а голямата роля, това е мечтата ти. Това беше мечтата ти.

Тя усещаше, че влажната хладина на околния гъсталак все повече я обгръща и все повече прониква в нея, тая хладина с дъх на гнили листа. Потръпна неволно и се изправи.

„Няма ли да се наметнете? Тук е доста хладно.“

Би могла все пак да се отбие в ресторанта. В ресторанта? С този мирис на прегоряла скара и на спирт, с гюрултията на тези гласове, дето кънтят безсмислено след облаците тютюнев дим, с духовитостите на Васко и коментарите на Мими...

Ти все повече се изолираш. От всички, дори от най-близките, тия, дето ти бяха най-близките — баща ти, Пламен, Мими, без да говорим за останалите. Съвсем нормално е. Раненото животно гледа да се свие в бърлогата си, за да се свърже на спокойствие. Или да умре насаме. Изолирането всъщност е началото на смъртта. Тъмният порив да се откъснеш от живота. И най-пълната изолация е гробът.

Тръгна бавно към къщи. Прекоси главната улица и отново пое по онази, страничната, потънала в мрачина. Една анонимна улица, която би могла да се намира кой знае къде — в София, накрай света или в този град, който подир толкова години, прекарани в него, все още не познаваш. За тебе този град е салонът, огромен и здрачен, започващ отвъд онази стая с трите стени.

Ти виждаше неясно през късите мигновения между пируетите как пред тебе зее тъмното глухо пространство на този салон, напрегнат и стихнал. Стомни ли? Глупости. Това бе бездната. Фаталната бездна, над която можеш да полетиш и да увлечеш подире си човешките сърца — ето я красотата... вземете поне малко от нея и я отнесете в живота си. Бездната, над която можеш да полетиш и в която можеш да се сгромолясаш.

Ти се сгромоляса заради онуй, което не ти достига... нещо може би съвсем мъничко, някаква подробност в строежа на това мършаво тяло, нещо там в мускулите и сухожилията... Изкуство и мускули... Заради това, което не ти достига, и заради онуй, което си загубила — хладнокръвието, дързостта, вярата в себе си.

Ако бе послушала балетмайстора и бе се задоволила с ролята на Одета, би се справила много по-добре. Но ти поиска другата роля. Поискка я с онзи настойчив умоляващ поглед, който бе отправила към Мими. Ти не се задоволяваш с туй, което е по силите ти, а искаш невъзможното.

Искаш да бъдеш Черния лебед... Тоя същия, дето се опитва да мине за бял лебед, както и ти се опитваш да минеш за прима. Но между вас има и разлика. Понеже той успява.

Може би Пламен е прав и балетният кръжок е все пак най-доброто. Ще учиш младите. Ще ги учиш на онова, което самата ти не си успяла да научиш — на подвига и на изкуството.

Бе стигнала до дома си. Този път нямаше кой да ѝ препречва входа. Пое бавно нагоре по стълбата — три улици, четири етажа, всекидневният рейс. Студиото я лъхна с хладината си и с мириса на застоял тютюнев дим и на мъжки одеколон. Когато привършеше своя одеколон, и то за проклетия точно е третата десетдневка, Мими прибягваше до този на Васко — „табак“, но от бръснарските. „Санким, много важно.“

Запали лампата, съблече тъмносиньото манто и го окачи на закачалката. Сетне прекоси неразборията и се отпусна на леглото си. Поседя известно време тъй, навела хилавите си рамене и скръстила ръце на скута като стара жена. Темата на валса от трето действие още звучеше в ушите ѝ.

Представлението е минало. Остава нощта. И сънищата. Но преди да стигнеш до сънищата, трябва отново да минеш през болката. И да

преживяваш всичко все отначало. И да се питаш къде е грешката. И да размисляш има ли грешка, или всъщност и грешката, и неуспехът, и крушението това е логиката на предназначения път.

Ако имаше господ, тя щеше да се изправи пред него, когато ѝ дойде часа, и може би щеше да събере смелост, за да запита: „Защо, господи? Нали всяко изпитание трябва да има някакъв смисъл!“ Но господ надали съществува, въпреки че Мими е на друго мнение по въпроса. Пък и да съществува, едва ли ще се занимава с балет.

И какво, ако крушението е неизбежният край на предназначения път? Какво друго ти остава, освен да го следваш този път и да залиташ капнала от умора по безкрайната стръмнина. Какво друго, ако не броим възможността да спреш и да се откажеш като толкова други.

Да се откажеш, парализирана от безсилието си, това е най-ужасното. Да се извърнеш от подвига, па макар и да знаеш, че той не носи нищо, това е най-ужасното. По-добре да възлизаш безсмислено по този безкраен и стръмен сипей, който непрестанно се свлича под нозете ти, да възлизаш през препятствията и неуспехите, през тъгата и отегчението, през екзерсисите и дребните роли, през сковаващия хлад на самотата и острия вятър на неприязните, да се изтръгваш от всичко това и да възлизаш, за да се сблъскаш тутакси отново с него и отново да се изтръгваш и отново да възлизаш, устремена непрестанно напред в своя порив, в своя копнеж натам — към сиянието на далечния небосклон, натам към върха, който знаеш, че никога няма да стигнеш.

Вдигна се уморено и направи няколко крачки към грамофона. Понечи да го пусне, но остави. Какъв смисъл да го пускаш, когато онзи, другият грамофон и без туй работи в главата ти и темата на валса от трето действие все още звучи. Тя бе звучала през цялото време, ала сега в нея има нещо дразнещо и нагло като присмех. Някакъв студен и враждебен глас пародира сякаш прекрасната музика. Също като ония враждебни токове, сковали те одеде в хладната си прегръдка и заставили те да пародираш прекрасния танц. Вечната тая безлика и враждебна сила, препречваща пътя ти, една могъща и коварна сила, на която ти все пак отказваш да се подчиниш.

Върна се наново при леглото и наново седна, свела глава и скръстила ръце в скута си, както правят старите жени.

Утехата на упорството — това поне е сигурно, това поне не ти мърда. Усещаше, че каквото и да се случи и колкото да е късно, няма

да се откаже и няма да спре, а ще продължи да възлиза, и това бе последната ѝ вяра, сиромашката вяра на тия, които пълзят упорито по огромната безкрайна стръмнина, пълзят отчаяно и без надежда, защото знаят, че никога няма да стигнат до върха. Ще пълзиш, ще стискаш зъби и ще плачеш.

Тя можеше да плаче само след като Мими благоволяше да захвърли романа си и да загаси лампата. Съвсем глупаво занимание. Не романите на Мими, а плача. През деня тя никога не протестираше и не мърмореше и не се вайкаше и по навик трупаше всичко у себе си. И след като толкова чернилка се натрупваше, можеше ли да не излее тая чернилка по едничкия възможен начин, колкото и безполезен да бе той. Можеше ли да не я излее, па макар и само за да отвори място за следващата дажба.

Обръщаше се наляво, към стената, макар че баща ѝ бе казал още някога много отдавна да не спи наляво, понеже си притиска сърцето. Може и наистина да го притискаше, но то и без туй бе така свито, че малко повече притеснение не бе от особено значение. Обръщаше се наляво към стената и заравяше лице във възглавницата, за да не би Мими да чуе, че плаче. Лежеше тъй, заровила глава, и плачеше, но не както би искала — с оня някогашен шумен и свободен и облекчителен плач, а пак тъй спъната и потисната, спъната и потисната даже и в плача, като преглъщаше хълцанията и мокреше със сълзи възглавницата. Така я мокреше, че калъфките отляво бяха неизменно украсени с по някое жълто петно.

От тая Мими не можеш дори спокойно да се наплачеш.

Издание:

Богомил Райнов

Черните лебеди

Редактор: Милчо Радев

Художник: Димитър Ташев

Худ. редактор: Елена Маринчева

Техн. редактор: Цветана Арнаудова

Коректор: Паунка Камбурова

Излиза от печат: 1977 г.

ДПК „Димитър Благоев“ София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.